

บทที่ 2

เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง การพัฒนาหมู่บ้านหนองโก ตำบลหนองโก อำเภอบรบือ
จังหวัดมหาสารคาม ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าเอกสารที่เกี่ยวข้องแล้วนำเสนอตามลำดับ ดังนี้

1. เอกสารที่เกี่ยวกับการพัฒนา

1.1 ความหมายของการพัฒนา

1.2 ความหมายของการพัฒนาชนบท

1.3 หลักการพัฒนา

1.4 ความสำคัญของการพัฒนา

1.5 ปัจจัยที่ส่งผลต่อการพัฒนา

2. บริบทการพัฒนาชนบทในต่างประเทศ

3. บริบทชุมชนหมู่บ้านหนองโก ตำบลหนองโก อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

4. แนวคิดที่เกี่ยวข้อง

4.1 แนวคิดการพัฒนาชนบท

4.2 แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

4.3 แนวคิดเกี่ยวกับความคิดเห็น

4.4 แนวคิดเกี่ยวกับภาวะผู้นำ

5. ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

5.1 ทฤษฎีการแพร่กระจาย

5.2 ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่

5.3 ทฤษฎีจิตวิทยาสังคม

5.4 ทฤษฎีกระบวนการติดต่อสื่อสาร

5.5 ทฤษฎีการกระทำทางสังคม

5.6 ทฤษฎีสังคมตื่นตัว

5.7 ทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะผู้นำ

6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. เอกสารที่เกี่ยวกับการพัฒนา

1.1 ความหมายของการพัฒนา

นักวิชาการ ได้ให้ความหมายของการพัฒนา ไว้หลายลักษณะ ดังนี้

อมร รักษาสัตย์ (2508 : 2) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาไว้ว่า “เป็นการเปลี่ยนแปลงระบบการทำงาน”

ณรงค์ เปี่ยมสุวรรณ (2518 : 3) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาไว้ว่า “ทำให้เจริญก้าวหน้าและยับยั้งความเสื่อม”

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2525 : 558) ได้ให้ความหมายของคำว่า “พัฒนา” ไว้ว่า “การเปลี่ยนแปลงไปในทางที่เจริญขึ้น”

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2526 : 6) ได้กล่าวไว้ว่า “การพัฒนา” หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่มีเป้าหมายแน่นอน ไม่ใช่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ แต่เป็นการเปลี่ยนแปลงที่มนุษย์เป็นผู้ก่อขึ้น โดยกำหนดทิศทางของการเปลี่ยนแปลงอย่างแน่นอน

วิไล ตั้งจิตสมคิด (2528 : 1) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาไว้ว่า เป็นความเจริญก้าวหน้าที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงที่ปรารถนาน้อยให้เป็นสิ่งที่ปรารถนามากให้เป็นไปในแนวทางที่ดีกว่าเดิม

ดิน ปรัชญพฤทธิ (2534 : 7) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาไว้ว่า การพัฒนาหมายถึง ความพยายามที่จะเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อม โครงสร้าง กระบวนการและพฤติกรรมของระบบปัจเจกบุคคลทั้งทางเศรษฐกิจ การเมืองและสังคม เพื่อสนองตอบต่อข้อเรียกร้องและความต้องการของมวลมนุษย์ในแง่ของความยากจนหรือความไม่รู้หนังสือ ความเจ็บไข้ได้ป่วยและความหิว

วรรณิ เหล่าสุวรรณ (2536 : 7) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาไว้ในแง่มุมต่าง ๆ สรุปได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ให้ดีขึ้น หรือมีการเปลี่ยนแปลงของคนในสังคมระดับหนึ่ง ไปสู่อีกระดับหนึ่งที่มีคุณค่าต่อสังคมมนุษย์

กล่าวโดยสรุป การพัฒนาหมายถึงการเปลี่ยนแปลงทุกอย่างในสังคมให้เป็นไปในทางที่ดีขึ้นอย่างมีระบบ จากระดับหนึ่งไปสู่ระดับหนึ่ง อย่างเห็นได้ชัด ซึ่งเป้าหมายของการพัฒนานั้นเพื่อให้สังคมได้บรรลุความมุ่งหมายและเป็นสังคมที่ปรารถนา โดยการเปลี่ยนแปลงนั้นต้องเป็นไปอย่างถูกวิธีเป็นกระบวนการและมีหลักเกณฑ์ด้วย

1.2 ความหมายของการพัฒนาชนบท

ได้มีนักวิชาการ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชนบท ให้ความหมายของการพัฒนาชนบท ไว้ดังนี้

ดิเรก ฤกษ์ห่วย (2522 : 1-2) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาชนบท สรุปได้ว่าเป็นกระบวนการการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวชนบทในทุก ๆ ด้านทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การศึกษา สังคมวัฒนธรรม และการปกครอง ให้มีการเปลี่ยนแปลงเพื่อเป็นการตอบสนองความต้องการตามแผนงานที่กำหนดไว้

โฆสิต ปั้นเปี่ยมรัตน์ และสมชาย กรุสวนสมบัติ (2526 : 227) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาชนบท ว่า หมายถึง การดำเนินการโดยวิธีการต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง เพื่อแก้ไขปัญหาทั้งหลายทั้งปวงที่เกิดขึ้นในชนบท เช่น ปัญหาความยากจน ปัญหาโรคภัยไข้เจ็บ ปัญหาความขาดแคลน ปัญหาราคาผลผลิตตกต่ำ ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรม ถูกทำลายลง ฯลฯ ทั้งนี้เพื่อให้ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวชนบทในทุก ๆ ด้านดีขึ้นตามลำดับ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการอาหารการกิน การประกอบอาชีพ เรื่องสุขภาพอนามัย หรือเรื่องของวัฒนธรรม ประเพณี ฯลฯ นอกเหนือจากนี้ยังรวมถึงการเพิ่มพูนความรู้ ความสามารถให้กับประชาชนชาวชนบทให้สามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยตัวของเขาเองให้ได้มากที่สุด และสามารถพึ่งพาตนเองได้ในระยะยาว

ณัฐพล ชันชโย (2528 : 21) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาชนบท ไว้ว่า หมายถึง การปรับปรุงมาตรฐานความเป็นอยู่ของประชาชนผู้มีรายได้น้อยที่อาศัยอยู่ในชนบท และการทำให้กระบวนการพัฒนานั้นเป็นกระบวนการที่สามารถดำเนินการต่อไป

ธวัช มกรพงศ์ (2531 : 6) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาชนบทว่า หมายถึง ยุทธศาสตร์ที่กำหนดขึ้นเพื่อปรับปรุงวิถีชีวิตของบุคคลที่ยากจนในชนบท ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการปกครอง การกระจายผลพวงและประโยชน์ที่ได้รับจากการพัฒนา ให้ถึงมือกลุ่มคนที่ยากจนที่สุดในชนบท กลุ่มบุคคลดังกล่าว รวมทั้งชาวนา ผู้ที่มีที่ทำกินน้อย ผู้เช่านา และผู้ที่ไม่มียากิน

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี (2531 : 746) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาชนบทว่า หมายถึง การพัฒนาในทุก ๆ ด้าน (Total Rural Development) ของปัจจัยที่มีผลกระทบต่อ ความเจริญก้าวหน้าและความมั่นคงของสังคมชนบท

ไพสว พราหมณี (2535 : 81) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาชนบทว่า หมายถึง การพัฒนาประเทศนั่นเอง เพราะส่วนใหญ่คนไทยอาศัยอยู่ในชนบท ซึ่งเป็นที่รวมแหล่งผลิต สินค้าการเกษตร และเป็นที่ยรวมของปัญหาต่าง ๆ

จากทัศนะของนักวิชาการข้างต้นสรุปได้ว่า การพัฒนาและการพัฒนาชนบทหมายถึง การเปลี่ยนแปลงชนบท โดยมีการวางแผนอย่างเป็นระบบ และมีทิศทางที่แน่นอน เพื่อที่จะปรับปรุงแก้ไขสภาพความเป็นอยู่ทั้งสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครอง การศึกษา และสุขภาพอนามัย เพื่อให้วิถีชีวิตของคนในชุมชนเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น และมีคุณภาพชีวิตที่สมบูรณ์

1.3 หลักการพัฒนา

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ (2523 : 21) ได้กล่าวถึงหลักการพัฒนาชุมชน สรุปได้ว่า หลักการพัฒนาชุมชนมี 21 ประการ ดังนี้

1. ทำการพัฒนาให้มีความสอดคล้องกับสภาพของชุมชน
2. ให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา
3. การทำงานต้องเป็นแบบค่อยเป็นค่อยไป

4. ให้ความสำคัญกับความสนใจและความต้องการของประชาชน
5. ใช้วิธีดำเนินงานที่สอดคล้องกับหลักประชาธิปไตย
6. การดำเนินงานต้องยืดหยุ่นได้
7. ทำการพัฒนาให้มีความสอดคล้องกับวัฒนธรรม
8. ทำงานพัฒนาร่วมกับผู้นำท้องถิ่น
9. ทำงานร่วมกับองค์กรหรือสถาบันที่มีอยู่ในท้องถิ่น
10. ใช้เจ้าหน้าที่วิชาการเฉพาะสาขา
11. ทำงานกันทุกคนในครอบครัว
12. การดำเนินการควรกว้างขวางสอดคล้องกับความต้องการของประชาชน
13. ทำการพัฒนากับชนทุกชั้นของสังคม
14. การพัฒนาต้องมีความสอดคล้องกับนโยบายของชาติ
15. ต้องทำงานโดยเข้าถึงประชาชน
16. ทำงานพัฒนาความต้องการที่แท้จริงของประชาชน
17. กิจกรรมที่พัฒนาควรเริ่มจากกิจกรรมที่ง่ายไปหายาก
18. ทำงานพัฒนาโดยผ่านกลุ่ม
19. ประสานงานกับหน่วยงานหรือองค์กรทั้งในชุมชนและนอกชุมชน
20. มีการประเมินผลตลอดเวลา
21. การพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่อง

ไพรัตน์ เตชะรินทร์ (2524 : 235) ได้นำเสนอหลักการพัฒนาเอาไว้ สรุปได้ดังนี้

1. การพัฒนาต้องยึดหลักความต้องการพื้นฐานของคนเป็นหลัก
2. การพัฒนาต้องริเริ่มและดำเนินการโดยประชาชน
3. การพัฒนาร่วมกับชาวบ้าน ต้องใช้หลักการส่งเสริมให้ชาวบ้านได้พึ่งพาตนเอง
และมีส่วนร่วมในการทำงานทุกขั้นตอน
4. โครงการและกิจกรรมต้องมีความสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน และ
เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม

5. การพัฒนาต้องส่งผลไปยังการปรับปรุงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม และองค์กรประชาชน

การพัฒนาชุมชน จึงถือได้ว่าประชาชนในท้องถิ่นเป็นพลังสำคัญที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนาทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง การพัฒนาชุมชนจึงเป็นการกระตุ้นหรือชักจูงให้ประชาชนเกิดความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และความร่วมมือในการทำงาน เพื่อทำการปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของตนเองให้ดีขึ้น

กรมพัฒนาชุมชน (ม.ป.ป. : 1-2) ได้วางหลักการพัฒนาที่ใช้เป็นหลักสำคัญในปัจจุบันไว้ 3 ประการ สรุปได้ ดังนี้

1. ปลุกฝังความเชื่อมั่นในการช่วยตนเองและการทำงานร่วมกัน แต่เดิมการช่วยเหลือประชาชน รัฐบาลเป็นผู้หยิบยื่นให้ ทำให้เกิดความเคยชินและไม่มีการแข่งขันร่วมแรงร่วมใจกันอย่างจริงจัง ไม่มีการชี้แนวทางให้คนรู้จักร่วมมือกัน ประชาชนมีหน้าที่คอยรับการช่วยเหลือจากรัฐบาลแต่เพียงอย่างเดียว หากความคิดริเริ่ม จะต้องพยายามปลุกฝังความรู้สึกของคนให้มีความเชื่อมั่นในการช่วยตนเอง และสามารถทำงานร่วมกันได้
2. ยึดการมีส่วนร่วมของประชาชน งานพัฒนาชุมชนจะต้องยึดการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นหลัก กล่าวคือ ต้องให้ประชาชนทราบ เข้าใจ และร่วมในกิจกรรมนั้น ๆ ด้วย ทั้งนี้เพื่อให้เขาสำนึกว่าเป็นงานของเขา ไม่ใช่งานของรัฐบาล แต่รัฐบาลเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานเท่านั้น
3. ใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นให้มากที่สุด งานพัฒนาชุมชนเป็นงานที่ต้องพยายามใช้กำลังทรัพยากรของชาวบ้าน หรือของประชาชนให้มากที่สุด ผลงานการพัฒนาชุมชนขั้นแรกควรจะเกิดจากการคัดแปลง แก้ไข และใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในหมู่บ้านให้เกิดประโยชน์ แล้วค่อยนำความช่วยเหลือจากภายนอกเข้าไปทีหลัง โดยตระหนักว่าพลังอันจะนำไปสู่ความสำเร็จในการพัฒนาหมู่บ้านอยู่ที่หมู่บ้านนั่นเอง หลักของการพัฒนาหมู่บ้านนั้น จะต้องเกิดจากความสำนึกในท้องถิ่นของผู้คน ที่พยายามจะเป็นผู้ริเริ่มในการพัฒนาเพื่อที่จะให้มีการพัฒนาที่ตรงตามความต้องการของหมู่บ้าน ให้ประชาชนเป็นผู้ตระหนักถึงปัญหาและความต้องการอันแท้จริงของชุมชน โดยมีหน่วยงานของรัฐเป็นผู้คอยแนะนำและให้การสนับสนุนช่วยเหลือ

หลักการของการพัฒนานั้น เป็นสิ่งที่ให้ประชาชนในท้องถิ่น ได้เรียนรู้ถึงแนวทางการทำงานหรือการพัฒนาในแง่ของการทำงานอย่างมีระบบ เพื่อการเปลี่ยนแปลง แก้ไขให้ดีขึ้น และให้เกิดจิตสำนึกว่าการดำเนินกิจกรรมทุกอย่างเกิดจากความรู้อีกหนึ่งคิดของกลุ่มตนเองมากกว่าการได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงานอื่น

1.4 ความสำคัญของการพัฒนา

สิ่งที่สำคัญที่เป็นแรงผลักดันในการพัฒนาประเทศเจริญก้าวหน้า ควรมุ่งเน้นการพัฒนาไปที่ชนบท

พัฒน์ สุจ้านงค์ และคณะ (2524 : 10) ได้กล่าวสรุปไว้ว่า สังคมไทยเป็นสังคมเกษตรหรือสังคมชนบท เพราะประชาชนร้อยละ 80 ของประเทศ เป็นผู้ที่มีพื้นฐานหรือการประกอบอาชีพในชนบท แต่ประชาชนเหล่านี้ส่วนมากเป็นผู้ที่มีรายได้น้อยหรืออดอยากยากจน จึงเกิดปัญหาขึ้นในชนบทมากมาย ปัญหาต่าง ๆ ในชนบทเป็นแรงผลักดันอันสำคัญที่ทำให้รัฐบาล เร่งดำเนินการพัฒนาประเทศ ในการดำเนินนโยบายการพัฒนาชนบท จึงเป็นวิถีทางหนึ่งในหลายวิธีการที่รัฐได้นำมาใช้แก้ไข ปัญหาความเดือดร้อน ได้กำหนดไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะยกระดับการครองชีพให้ดีขึ้น การพัฒนาชนบทจึงต้องอาศัยความร่วมมืออย่างจริงจัง และต่อเนื่องจากหลาย ๆ ฝ่ายทั้งภาครัฐและเอกชน จึงจะประสบผลสำเร็จ

วิรัช เตียวหงษากุล (2529 : 6) ได้สรุปไว้ว่า การพัฒนาประเทศนั้นลำพังการปกครองของรัฐเพียงอย่างเดียวจะไม่เพียงพอที่จะพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็วได้ ต้องอาศัยการพัฒนาของประชาชนเข้ามาผสมผสาน

กล่าวโดยสรุป การพัฒนาให้ประเทศมีความเจริญก้าวหน้า นั้น จะต้องเร่งการพัฒนาชนบท ซึ่งประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศอาศัยอยู่เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ดีขึ้น โดยอาศัยความร่วมมือจากหลาย ๆ ฝ่าย ซึ่งหัวใจสำคัญของการพัฒนาชนบทนั้น อยู่ที่การทำให้คนมีความรู้ ความคิด ความสามารถ และการมีทักษะที่จำเป็นในการดำรงชีวิตในโลกปัจจุบัน รวมทั้งมีทัศนคติและค่านิยมที่เหมาะสม เพื่อให้รู้จักช่วยตนเอง มีความ

กระตือรือร้นในการแก้ปัญหาของชุมชน มีความคิดริเริ่มที่จะปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของตนเองให้ดีขึ้นในทุก ๆ ด้าน

1.5 ปัจจัยที่ส่งผลต่อการพัฒนา

สุพัตรา สุภาพ (2523 : 117) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมมี 7 ประการ สรุปได้ ดังนี้

1. สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ
2. การเปลี่ยนแปลงด้านประชากร
3. การอยู่โดดเดี่ยวและการติดต่อเกี่ยวข้องกับ
4. โครงสร้างของสังคมและวัฒนธรรม เช่น สังคมที่มีการเคารพอาวุโส จะมี
การเปลี่ยนแปลงน้อย
5. ทักษะคติและค่านิยม เช่น ชาวอเมริกันเห็นการเปลี่ยนแปลงเป็นเรื่องธรรมดา
6. ความต้องการที่รับรู้ เช่น สังคมที่ยอมรับสิ่งประดิษฐ์ใหม่ ๆ จะมีส่วนกระตุ้นให้
คนในสังคมต้องการสิ่งใหม่ ๆ
7. พื้นฐานทางวัฒนธรรม ถ้าพื้นฐานทางวัฒนธรรมเจริญขึ้น สิ่งประดิษฐ์ที่ใหม่
ก็จะเกิดขึ้นมากมาย

พิชญ์ สมพอง (2525 : 215) ได้กล่าวถึง การเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบท สรุปได้ว่า มีสาเหตุมาจาก 2 ประการใหญ่ ๆ คือ สาเหตุมาจากการเปลี่ยนแปลงภายในสังคมชนบท ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติ การเปลี่ยนแปลงด้านประชากร การรู้จักนำของใหม่มาใช้ การเปิดวัฒนธรรมเก่า เป็นต้น ส่วนสาเหตุจากภายนอกสังคมชนบท เช่น การผสมผสานและการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม การเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรม การเปลี่ยนแปลงในชนบทดังกล่าว ส่วนหนึ่งมาจากการคมนาคม ถนน ไฟฟ้า ประปา และการติดต่อกับสังคมอื่น

อคิน ระพีพัฒน์ (2527 : 102) ได้กล่าวถึงปัจจัยการพัฒนา สรุปได้ว่า ปัจจัยด้านผู้นำ เป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดในการพัฒนาหมู่บ้าน ผู้นำจะต้องมีลักษณะพิเศษที่เด่น ๆ หลายประการ เช่น อายุ เพศ สถานภาพ รายได้ ระยะเวลาที่ได้อาศัยอยู่ในหมู่บ้าน และ สภาพการถือครองที่ดิน

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2530 : 166-167) ได้สรุปไว้ว่า การที่ประเทศหนึ่งหรือสังคมใด จะมีการพัฒนาหรือเจริญก้าวหน้าขึ้น จะต้องมียปัจจัยหลายอย่างสนับสนุน แต่ปัจจัยที่มีส่วน ผลักดันให้หมู่บ้าน ในชนบทมีการพัฒนาขึ้น ประกอบด้วย 6 ปัจจัย ดังนี้

1. ทรัพยากรธรรมชาติ
2. ประชาชนในชุมชน
3. การมีส่วนร่วมของประชาชน
4. องค์กรทางสังคม
5. ผู้นำมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
6. ความสัมพันธ์ระหว่างคนของรัฐกับประชาชน

วิชัย กัณหาชน (2533 : 109) ได้กล่าวถึงปัจจัยการพัฒนา สรุปได้ว่า ปัจจัยทาง เศรษฐกิจ ได้แก่ ระดับรายได้ การถือครองที่ดิน ลักษณะการประกอบอาชีพ ผู้มีฐานะ ทางเศรษฐกิจดีจะเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนามากกว่าผู้ที่มีเศรษฐกิจต่ำ

สรุปได้ว่า การพัฒนาหมู่บ้าน ประกอบด้วยปัจจัยหลายประการ ได้แก่ ปัจจัยด้านผู้นำ เป็นปัจจัยที่สำคัญในการพัฒนาหมู่บ้าน ผู้นำจะต้องมีลักษณะพิเศษที่เด่น ๆ หลายประการ เช่น อายุ เพศ สถานภาพ รายได้ ระยะเวลาที่ได้อาศัยอยู่ในหมู่บ้าน และสภาพการถือครอง ที่ดิน ปัจจัยทางเศรษฐกิจ เช่น ระดับรายได้ การถือครองที่ดิน ลักษณะการประกอบอาชีพ ซึ่งปัจจัยในการพัฒนาหมู่บ้านแต่ละแห่ง จะเหมือนกันหรือต่างกัน แล้วแต่สภาพแวดล้อม ของหมู่บ้านต้องการสิ่งใหม่ ๆ

2. บริบทการพัฒนาชนบทในต่างประเทศ

การวิจัยเรื่อง การพัฒนาหมู่บ้านหนองโก ตำบลหนองโก อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ผู้วิจัยได้ศึกษาและรวบรวมเอกสารที่เกี่ยวกับการพัฒนาชนบทในต่างประเทศ สรุปได้ดังนี้

ทิพวัลย์ พรรณลาภ (2510 : 1-5) ได้กล่าวถึงการพัฒนาชนบทของประเทศอิสราเอล สรุปความได้ว่า ประเทศอิสราเอลเป็นประเทศใหม่มีปัญหาที่สำคัญ แบ่งออกเป็น 4 ประการ ดังนี้

1. ปัญหาธรรมชาติ เป็นปัญหาเกี่ยวกับเรื่องน้ำและดิน อิสราเอลเป็นประเทศเล็ก ที่ดินทางตอนใต้ของประเทศเป็นทะเลทราย ไม่มีน้ำ มีแหล่งน้ำเพียงแห่งเดียวคือ ทะเลสาบการรีรี

2. ปัญหาทางสังคม เนื่องจากเป็นประเทศใหม่ เป็นประเทศที่นับถือศาสนาอิว มีประชาชนอพยพมาจากประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก เช่น ยุโรป อเมริกา เอเชียและแอฟริกา เป็นต้น จึงเป็นความจำเป็นที่จะต้องทำให้ประชาชนเหล่านี้สามารถเข้ากันได้เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน เพราะว่าประชาชนเหล่านี้ต่างก็มีขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมของตนแตกต่างกันออกไป

3. ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ ประเทศต้องการผู้ประกอบอาชีพทางเกษตร เพื่อที่จะผลิตอาหารสำหรับเลี้ยงประชาชนภายในประเทศให้เพียงพอ ส่วนมากพวกอิวที่อพยพมา มีอาชีพทางการค้า วิทยาศาสตร์ หรืออื่น ๆ ดังนั้น ประชาชนเหล่านี้จึงจำเป็นต้องหันมาประกอบอาชีพเกษตรกรรม

4. ปัญหาความมั่นคง เป็นปัญหาสำคัญมาก เพราะมีศัตรูคอยรบกวนรอบด้าน คือ พวกอาหรับ เช่น จอร์แดน ซิเรีย ฯลฯ ดังนั้น จึงจำเป็นต้องมีกำลังไว้ให้มั่นคงเพื่อความปลอดภัยของประเทศ

ปัญหาที่สำคัญเหล่านี้จึงจำเป็นต้องแก้ไขหรือแก้ปัญหา เรื่องน้ำและดินนั้น ใช้ความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์เข้าช่วย เช่น สร้างท่อส่งน้ำจากทางเหนือของประเทศมาใช้ทางใต้ซึ่งขาดน้ำ เรื่องดิน ใช้ปฎิบัติวิทยาศาสตร์เข้าช่วยเพื่อให้ดินดีสามารถเพาะปลูกพืชได้ทุกชนิดที่เหมาะสมกับสภาพภูมิอากาศของประเทศ นอกจากนั้นมีการใช้ฝนเทียมโดยการใช้น้ำจาก

ท้อ-ประปาทำเป็นน้ำพุสำหรับรดพืชพรรณต่าง ๆ ปัจจุบัน อิสราเอลมีพืชผลทางการเกษตร เหลือกินเหลือใช้ และส่งขายต่างประเทศได้

พัฒนา สุจันงค์ และคณะ (2524 : 116) ได้กล่าวถึงการพัฒนาชนบทของประเทศ เกาหลีใต้ ซึ่งเป็นการพัฒนาชนบทในรูปแบบของขบวนการ เรียกว่า ขบวนการเพื่อ ประชาคมใหม่ (New Community Movement) หรือ แซมูเอล อุนตอง (Saemual Undong) สรุปความได้ว่า หน้าที่ของขบวนการแซมูเอล (Saemual Movement) จะถูกกำหนดขึ้น โดยคณะกรรมการประสานงานกลาง (Central Coordination) คณะกรรมการชุดนี้ ประกอบด้วยสมาชิก 12 คน ซึ่งเป็นผู้แทนของกระทรวงทบวงกรมต่าง ๆ และมีรัฐมนตรี มหาดไทยเป็นประธานกรรมการ และได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการประสานงานขึ้นใน ระดับจังหวัด อำเภอ และหมู่บ้านด้วย ส่วนทิศทางในการพัฒนานั้น เกาหลีใต้เชื่อว่าการพัฒนาชนบทเบ็ดเสร็จจะได้ผลเห็นได้ชัดและรวดเร็วจะเป็นปัจจัยเสริมสร้างความมั่นใจ ในตัวเองของประชาชน และส่งเสริมเจตนาารมณ์ของความร่วมมือกันระหว่างประชาชน รัฐบาลจึงได้เริ่มโครงการปรับปรุงสิ่งแวดล้อมทั่วประเทศ เช่น การซ่อมแซมฝั้แม่ น้ำ การขยายจำนวนถนนเข้าหมู่บ้าน และการซ่อมแซมอ่างเก็บน้ำ โดยรัฐบาลได้จัดวัสดุ จำนวนหนึ่งให้แก่หมู่บ้านแต่ละหมู่บ้านวัสดุส่วนใหญ่ ได้แก่ ซีเมนต์และเหล็ก ส่วนชาวบ้าน จะต้องออกแรงและจัดหาเครื่องมือและวัสดุต่าง ๆ เเท่าที่มีอยู่ในแต่ละหมู่บ้าน

บุญทัน ดอกไธสง (2530 : 190-193) ได้กล่าวถึงการพัฒนาชนบทของประเทศญี่ปุ่น กรณี หมู่บ้าน นิอิโก สรุปความได้ว่า การพัฒนาหมู่บ้านนั้นต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานการปรับปรุง ด้านเศรษฐกิจ ส่งเสริมสุขภาพ จิตใจ และร่วมมือกันเป็นอำนาจต่อการซื้อขายสินค้าที่ หมู่บ้านผลิตได้ร่วมกัน และที่สำคัญ เน้นให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชาติ บ้านเมือง

กล่าวโดยสรุป การพัฒนาชนบทในต่างประเทศจะประสบผลสำเร็จนั้น การมีส่วนร่วม ระหว่างภาครัฐ เอกชน และประชาชนถือได้ว่าเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญในการพัฒนา

3. บริบทชุมชนหมู่บ้านหนองโก ตำบลหนองโก อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

หมู่บ้านหนองโก ตำบลหนองโก อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม เป็นหมู่บ้านที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันในระดับจังหวัด เป็นตัวอย่างในเรื่องของการพัฒนาหมู่บ้าน ซึ่งมาฉีกา ศิริพรรณ (2545 : 77-78) ได้สรุปข้อมูลทั่วไปของหมู่บ้านหนองโก ตำบลหนองโก อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ไว้ดังนี้

1. สภาพทางภูมิศาสตร์

1.1 ที่ตั้งของหมู่บ้าน

หมู่บ้านหนองโก ตำบลหนองโก อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของอำเภอบรบือ และตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของจังหวัดมหาสารคาม ห่างจากตัวจังหวัด 22 กิโลเมตร เดินทางออกจากตัวจังหวัดไปตามถนนแจ้งสนิทหรือตามเส้นทางหลวงหมายเลข 23 สายมหาสารคาม - บรบือ เมื่อเดินทางมาถึงหลักกิโลเมตรที่ 16 แล้วเลี้ยวซ้ายไปตามถนน รพช. สายบ่อใหญ่ - หนองโก เดินทางต่ออีก 5 กิโลเมตร ดังภาพที่ 1

1.2 อาณาเขต มีเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับบ้านหนองโน ตำบลหนองโน อำเภอเมือง
จังหวัดมหาสารคาม

ทิศใต้ ติดต่อกับบ้านหนองคลอง ตำบลหนองโก อำเภอบรบือ
จังหวัดมหาสารคาม

ทิศตะวันออก ติดต่อกับบ้านโคกกลาง ตำบลหนองโก อำเภอบรบือ
จังหวัดมหาสารคาม

ทิศตะวันตก ติดต่อกับบ้านบ่อใหญ่ ตำบลบ่อใหญ่ อำเภอบรบือ
จังหวัดมหาสารคาม

การเดินทางระหว่างหมู่บ้านกับตัวอำเภอ และจังหวัด ถนนจะเป็นถนนลาดยาง
ตลอดสายประชาชนสามารถเดินทาง ไปมาได้อย่างสะดวกสบายทุกฤดูกาล ยานพาหนะที่ใช้
ส่วนมากชาวบ้านทุกครัวเรือนจะมีรถจักรยานยนต์เป็นยานพาหนะ และบ้านที่มีฐานะดีก็จะมี
รถยนต์ ซึ่งจะใช้เป็นยานพาหนะ และภายในหมู่บ้านมีรถโดยสารประจำทางไว้คอยให้บริการ
ในการ เดินทางระหว่างหมู่บ้านกับอำเภอ จังหวัด และสถานที่อื่น ๆ

2. ลักษณะภูมิประเทศ

บ้านหนองโกมีลักษณะภูมิประเทศเป็นพื้นที่ลูกคลื่น ที่ราบสลับกับที่ดอน พื้นที่
ที่ใช้ทำกินจะอยู่รอบ ๆ บริเวณที่ตั้งของหมู่บ้าน ซึ่งเป็นที่ดอนสลับกับที่ทุ่งนา มีความลาดเอียง
จากทางด้านทิศตะวันออกไปทางด้านทิศตะวันตก ทางด้านทิศเหนือของหมู่บ้านจะมี
หนองน้ำสาธารณะ สามารถเก็บกักน้ำไว้ได้ตลอดปี คือ หนองน้ำหนองโก ส่วนทางด้าน
ทิศตะวันออก และทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้จะมีลำห้วยวังหลักช้าง ซึ่งเป็นลำห้วยที่มี
สายน้ำไหลผ่านหลายหมู่บ้าน และแหล่งน้ำทั้ง 2 แห่งนี้ เป็นแหล่งน้ำที่ชาวบ้านใช้ประโยชน์
ในการเกษตร เป็นแหล่งน้ำของสัตว์เลี้ยง เช่น วัว ควาย ปัจจุบันแหล่งน้ำทั้งสองแห่งกำลัง
ทำการขุดลอกเพื่อให้สามารถกักเก็บน้ำไว้ใช้ตลอดปี ลักษณะเนื้อดินจะเป็นดินเหนียวปนทราย

3. ลักษณะภูมิอากาศ

ลักษณะภูมิอากาศของบ้านหนองโกได้รับอิทธิพลของลมมรสุมตะวันออกเฉียงใต้ และลมมรสุมตะวันออกเฉียงใต้ มี 3 ฤดู ดังนี้

1. ฤดูฝน เริ่มตั้งแต่เดือนพฤษภาคม ถึงเดือนกันยายนของทุกปี ฝนจะตกชุกในเดือนสิงหาคมถึงเดือนกันยายน มีลมมรสุมตะวันออกเฉียงใต้พัดผ่าน และได้รับพายุดีเปรสชันจากทะเลจีนใต้ จึงทำให้ฝนตกชุก แต่บางปีก็ไม่ตกต้องตามฤดูกาล ทำให้ชาวบ้านการเกษตรไม่ได้ผลผลิตตามที่ต้องการ

2. ฤดูแล้ง เริ่มตั้งแต่เดือนตุลาคม ถึงเดือนกุมภาพันธ์มีลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือพัดผ่าน ทำให้อากาศหนาว

3. ฤดูร้อน จะเริ่มตั้งแต่เดือนมีนาคม ถึงเดือนพฤษภาคม ในช่วงเดือนเมษายนอากาศจะร้อนอบอ้าวมากที่สุด

4. สภาพทางสังคมและวัฒนธรรม

องค์การบริหารส่วนตำบลหนองโก (2546 : 2-3) ได้กล่าวถึงสภาพทางสังคมและวัฒนธรรมของหมู่บ้านหนองโก สรุปได้ดังนี้

ประชากรหมู่บ้านหนองโก มีประชากรทั้งสิ้น 3,308 คน แยกเป็นชายจำนวน 1,469 คน เป็นหญิงจำนวน 1,839 คน และมีจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 579 ครัวเรือน

การศึกษาหมู่บ้านหนองโก มีสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา ดังนี้ ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก จำนวน 1 แห่ง โดยทำการรับดูแลเลี้ยงเด็กเล็กอายุระหว่าง 3-5 ปี และมีโรงเรียนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานจำนวน 2 แห่ง ได้แก่ โรงเรียนบ้านหนองโก เปิดทำการสอน ตั้งแต่ระดับอนุบาล ถึงระดับประถมศึกษาปีที่ 6 และโรงเรียนหนองโกวิชาประสิทธิ์วิทยาคม เปิดทำการสอนตั้งแต่ระดับมัธยมศึกษาปีที่ 1 ถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ประชาชนส่วนใหญ่ของหมู่บ้านสามารถอ่านออกเขียนได้

ศาสนาและประเพณี หมู่บ้านหนองโก เป็นหมู่บ้านที่ชาวบ้านนับถือศาสนาพุทธ มีวัดประจำหมู่บ้านหนึ่งแห่ง คือ วัดโพธิ์ศรีบ้านหนองโก ชาวบ้านหนองโกเป็นผู้ที่ขี้ค้มและเคร่งครัดในศาสนา เหมือนกับสังคมชาวบ้าน โดยทั่วไป ประเพณีที่ชาวบ้านได้ยึดถือปฏิบัติ

ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ซึ่งจะเป็นประเพณีที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อทางพระพุทธศาสนา ประเพณีที่สำคัญ ได้แก่ ประเพณีอุปสมบท ประเพณีรดน้ำคำหัวผู้สูงอายุในวันสงกรานต์ ประเพณีทอดกฐิน ประเพณีทอดผ้าป่า ประเพณีลอยกระทง ประเพณีบุญบั้งไฟ เป็นต้น

อาชีพ ชาวบ้านหนองโกทุกครัวเรือนมีอาชีพหลัก คือ การทำนา ซึ่งเป็นอาชีพที่ทำสืบต่อกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ทำให้ชาวบ้านมีความรู้ ความชำนาญมากกว่าอาชีพอื่น ๆ การแบ่งเนื้อที่ในการทำนาของชาวบ้านจะแบ่งตามขนาดของพื้นที่และกำลังแรงงานในครอบครัว โดยชาวบ้านจะเริ่มต้นทำนาในเดือนพฤษภาคม นอกจากนี้ชาวบ้านหนองโกส่วนใหญ่ยังมีอาชีพเสริมนอกเหนือจากการทำนา ได้แก่ การเลี้ยงไหม การเลี้ยงโคเนื้อ โคนม การปลูกยาสูบพันธุ์เตอร์กรีซ เป็นต้น

นอกจากนั้นในบริเวณที่ใช้สร้างที่อยู่อาศัยและที่หลีกเลี่ยงจากการสร้างบ้าน ชาวบ้านก็จะมีการปลูกไม้ผลต่าง ๆ เกือบทุกครอบครัว ทั้งนี้เพื่อเก็บไว้รับประทานเอง และเพื่อเป็นที่ร่มรื่นให้กับบ้าน ซึ่งบางครอบครัวนำไม้ผลที่หลีกเลี่ยงจากการบริโภคไปจำหน่ายภายในหมู่บ้านและหมู่บ้านใกล้เคียง ซึ่งถือได้ว่าเป็นรายได้อีกทางหนึ่ง และเพื่อเป็นการยกคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ให้ดีขึ้นด้วย

สาธารณูปโภค ภายในหมู่บ้านมีถนนสายหลักอยู่ 3 สาย และแบ่งเป็นซอยได้ 8 ซอย รวมระยะทางภายในหมู่บ้านประมาณ 15 กิโลเมตร โดยถนนเป็นถนนคอนกรีตเสริมเหล็ก ภายในหมู่บ้านหนองโกมีการใช้ประปาทุกครอบครัว น้ำประปาที่ใช้เป็นประปาที่จัดสร้างขึ้นเองในหมู่บ้าน และได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานราชการ โดยการขุดเจาะบ่อน้ำบาดาล นอกจากนี้ยังมีสาธารณูปโภคด้านอื่น ๆ ได้แก่ สถานีอนามัย โทรศัพท์ ไฟฟ้า เป็นต้น ซึ่งถือได้ว่าเป็นหมู่บ้านที่มีความพร้อมด้านสาธารณูปโภคค่อนข้างสูง

ผลของการศึกษาข้อมูลทั่วไปของหมู่บ้านหนองโก สรุปได้ว่า เป็นหมู่บ้านที่มีสภาพภูมิประเทศ ลักษณะภูมิอากาศ ที่เอื้ออำนวยต่อการดำรงชีวิตของประชาชนในหมู่บ้าน และมีการสืบทอดวัฒนธรรม และรักษาขนบธรรมเนียมอันดีงามในอดีตมาจนถึงปัจจุบัน

4. แนวคิดที่เกี่ยวข้อง

4.1 แนวคิดการพัฒนาชนบท

การพัฒนาชนบทเป็นการสร้างความเจริญและส่งเสริมการพัฒนาในทุกด้าน เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องหลาย ๆ ด้าน ซึ่งในแต่ละท้องถิ่นจะเลือกใช้แนวทางการพัฒนาที่มีความเหมาะสมกับท้องถิ่นของตนเอง มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้แนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชนบท ไว้หลายทัศนะด้วยกัน

นิรุฒ ไชยกุล (2522 : 25) ได้จำแนกความคิดพื้นฐานของการพัฒนาชุมชนไว้ดังนี้

1. การช่วยเหลือเพื่อให้สามารถช่วยตนเองได้ กล่าวคือ ประชาชนในท้องถิ่นจะต้องคิดช่วยตนเองก่อน ในการพัฒนาท้องถิ่นของตน รัฐบาลจะให้การสนับสนุนทางวิชาการและการเงินพอสมควร ถ้าเกินขีดความสามารถของประชาชนในท้องถิ่น

2. การพัฒนาชุมชนเป็นการพัฒนาชนบทที่สมบูรณ์แบบ โดยที่ปัญหาสังคมชนบทมีขอบเขตปัญหากว้างขวาง และปัญหาหนึ่ง ๆ มักเชื่อมโยงไปยังปัญหาอื่น ๆ เสมอ ซึ่งไม่อาจแก้ไขได้ด้วยวิธีหนึ่ง หรือโดยหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่ง โดยเฉพาะ ดังนั้นจึงดำเนินการแก้ไขโดยวิธีการต่าง ๆ กัน และเข้าดำเนินการแก้ไขทุกด้านที่เกี่ยวข้องกับปัญหาพร้อมกันไป ในรูปแบบของโครงการหรือแผนการดำเนินงานที่กำหนดไว้ เพื่อการแก้ปัญหาดังกล่าว

3. การพัฒนาชุมชนเป็นการดำเนินการที่เริ่มจากท้องถิ่นชนบท โดยมีจุดประสงค์สอดคล้องกับนโยบายการพัฒนาประเทศ นั้นหมายความว่า กิจกรรมการพัฒนาท้องถิ่นหรือชุมชนในชนบท ได้รับการสนับสนุนให้เป็นกำลังสำคัญ และเป็นรากฐานที่ค้ำจุนนโยบายปกติ การสนับสนุนที่ได้รับคือ การสนับสนุนจากรัฐบาลด้านวัสดุและกำลังคน

ดิเรก อุทัยห่วย (2527 : 1-2) ได้สรุปความหมายเรื่องการพัฒนาว่าเป็นเรื่องของกระบวนการที่ประกอบไปด้วยองค์ประกอบที่สำคัญดังต่อไปนี้

1. เป็นกระบวนการในการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของบุคคลทางเศรษฐกิจสังคม
2. มุ่งให้เกิดความเสมอภาคในสังคมทั้งทางเศรษฐกิจสังคม

3. สร้างให้เกิดการกระจายอย่างทั่วถึงให้เกิดขึ้นใหม่ ทั้งเรื่องรายได้ของคนในชุมชนให้มีช่องว่างแตกต่างกันให้น้อยที่สุด รวมทั้งการกระจายบริการที่รัฐจะพึงให้แก่ประชาชนไปสู่ชนบทให้มากและใกล้เคียงกับเมืองให้มากยิ่งขึ้น

บัวพันธ์ พรรคกิจ และคณะ (2531 : 8-9) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการเข้าร่วมในกระบวนการพัฒนา สรุปออกเป็น 2 แนวคิด ดังนี้

ประการแรก การเข้าร่วมในกระบวนการพัฒนาเป็นธรรมชาติของมนุษย์ เหตุผลก็คือ โดยธรรมชาติแล้วมนุษย์จะพยายามต่อสู้เพื่อให้ตนเองสามารถครอบครอง กำกับ สภาพแวดล้อม ซึ่งความหมายรวมทั้งสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสภาพแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นมาเอง กิจกรรมการพัฒนาเป็นกิจกรรมอย่างหนึ่งที่ทำให้มนุษย์เพิ่มความสามารถในการครอบครอง หรือกำกับสภาพแวดล้อม การที่ชาวบ้านมีลักษณะเฉยเมย หรือไม่เข้าร่วมในกระบวนการพัฒนาจึงมิใช่สาเหตุในตัวชาวบ้าน แต่เป็นเหตุผลของสภาพแวดล้อม

ประการที่สอง การที่ชาวบ้านเข้าร่วมในกระบวนการพัฒนาดูอย่างมีนัยความหมายทางด้านการพัฒนาโดยแท้จริงนั้น ชาวบ้านจะต้องรับรู้หรือเข้าใจต่อสภาพแวดล้อมกล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ “โลกของความคิด” ของชาวบ้าน มีความสอดคล้องกับข้อเท็จจริงหรือ “โลกทางวัตถุ” ที่ปรากฏอยู่ในขณะนั้น โดยพื้นฐานแล้วโลกของความคิดของมนุษย์ก็คือภาพสะท้อนโลกทางวัตถุที่ปรากฏอยู่ในขณะนั้น แต่เมื่อสังคมพัฒนาขึ้นมา โลกทางวัตถุได้พัฒนาสลับซับซ้อนขึ้นมามาก จึงอาจมีข้อเท็จจริงทางวัตถุอย่างหนึ่งเป็นเสมือนม่านขวางกั้นมิให้โลกทางความคิดของมนุษย์ สามารถสะท้อนโลกทางวัตถุหรือข้อเท็จจริงอื่น ๆ ได้

กล่าวโดยสรุป การเข้าร่วมในกระบวนการพัฒนาเมื่อพิจารณาจากที่กล่าวมาจึงหมายถึง การที่ชาวบ้านรับรู้ หรือเข้าใจต่อกระบวนการอันนั้น และสามารถแสดงพฤติกรรมสอดคล้องกับเงื่อนไขหรือกระบวนการอันนั้น จากกรอบแนวคิดอันนี้จำแนกเงื่อนไขการเข้าร่วมในกระบวนการพัฒนาของชาวบ้าน ได้ 2 ด้าน คือ

1. เจื่อนใจด้านกระบวนการ กระบวนการในความหมายอย่างกว้าง หมายถึง กระบวนการที่เกี่ยวข้องกับทางด้านการผลิต การจำแนกแจกจ่าย และบริโภค กระบวนการที่เกี่ยวข้องทางด้านการพัฒนาชนบท โดยหลักแล้วเป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการจัดสรรทรัพยากร (การจำแนกแจกจ่าย) กลไกจัดสรรอันนี้ถ้ามีลักษณะจากบนสู่ล่าง รวมศูนย์อำนาจตัดสินใจ มีลักษณะผูกขาดหรือเผด็จการ ชาวบ้านย่อมเข้าร่วมในกระบวนการพัฒนาเหล่านี้ น้อย ในทางตรงกันข้าม หากกลไก การจัดสรรมีลักษณะล่างสู่บน กระจายอำนาจตัดสินใจ ไปสู่หน่วยพื้นฐานต่าง ๆ ชาวบ้านย่อมมีโอกาสที่จะร่วมในกระบวนการพัฒนามาก

2. เจื่อนใจด้านทัศนะ แนวคิดของชาวบ้านกระบวนการพัฒนาอาจพิจารณา ได้ 2 ด้าน ดังนี้

2.1 เป็นพลังที่มาจากภายนอกตัวชาวบ้าน

2.2 เป็นพลังที่อยู่ในตัวของชาวบ้านเอง

อย่างไรก็ตามการที่ชาวบ้านจะแสดงพลังนี้ออกมาย่อมขึ้นอยู่กับว่า ชาวบ้านรับรู้ต่อ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
Rajabhat Mahasarakham University
เจื่อนใจต่าง ๆ อย่างไร ในแง่ของการเข้าร่วมในกระบวนการพัฒนาหากชาวบ้านไม่เข้าใจ ความหมายในการดำเนินชีวิต มองการดำเนินชีวิตใน โลกนี้อย่างสิ้นหวัง ท้อแท้ เมื่อหน่วย ชาวบ้านย่อมมีลักษณะเพิกเฉย เฉยเมย คอยหนี และปฏิเสธต่อกระบวนการพัฒนา ใน ขณะเดียวกัน หากมองการดำเนินชีวิตอย่างมีความหมาย มองเห็น โอกาสของการพัฒนา มีความคิดที่จะต่อสู้และเอาชนะ ชาวบ้านย่อมสร้างกระบวนการขึ้นมาด้วยพลังของตนเอง และพร้อมที่จะเข้าร่วมในกระบวนการพัฒนาอื่น ๆ ด้วย

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ (2536: 40-41) ได้แบ่งแนวความคิดในการพัฒนาชนบท สรุปลอกเป็น 2 แนวคิด ดังนี้

1. แนวความคิดดั้งเดิม เป็นแนวความคิดที่เน้นเรื่องเศรษฐกิจ การเพิ่มการผลิต หรือรายได้ให้แก่ประชาชนในชนบท และถือว่าเป็นการพัฒนาที่ให้ความสำคัญกับวัตถุ มากกว่าจิตใจ (material centered development) การพัฒนาตามแนวความคิดดั้งเดิม มีดังนี้

1.1 การพัฒนาชนบทด้วยการเกษตร (rural development as agricultural development) เป็นการพัฒนาที่ให้ความสำคัญกับการเกษตร

1.2 การพัฒนาชนบทด้วยกระบวนการพัฒนาชุมชน (rural development as community development)

1.3 การพัฒนาชนบทด้วยเทคโนโลยีและวิทยาศาสตร์ (rural development as technology and scientific development)

2. แนวความคิดปฏิรูป เป็นการพัฒนาที่เน้นทางสังคม และจิตใจของประชาชน ในชนบทมากกว่าด้านวัตถุ (human centered development) ซึ่งประกอบด้วยแนวความคิดที่สำคัญ 8 ประการ คือ

2.1 การพัฒนาชนบทที่เริ่มจากระดับล่างสู่ระดับบน (bottom up) หมายถึง การพัฒนาชนบทที่ให้ประชาชนในระดับล่างเป็นผู้ริเริ่ม หรือมีส่วนร่วม ในการคิดตัดสินใจ วางแผน และลงมือปฏิบัติงานพัฒนาชนบท

2.2 การพัฒนาชนบทตามแนวความคิดพื้นฐาน (basic need) ซึ่งเกี่ยวข้องกับ เรื่องการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน

2.3 การพัฒนาชนบทตามแนวทางจีนแผ่นดินใหญ่ (Chinese model) เป็น การพัฒนาชนบทที่เน้นทางด้านเกษตรตามอุดมการณ์สังคมนิยม

2.4 การพัฒนาชนบทที่เน้นการแก้ปัญหาคความยากจน (poverty) ซึ่งรวมไปถึง การกำหนดเป้าหมายไว้ด้วย

2.5 การพัฒนาชนบทที่เน้นการจ้างงาน (employment) ที่เห็นได้ชัดคือ การพัฒนา ชนบทตามโครงการการสร้างงานในชนบท (กสช.)

2.6 การพัฒนาชนบทตามแนว เปา โล แฟร์ (Paulo Freire) เป็นแนวความคิด ที่ให้ความสำคัญกับการกระตุ้นให้ประชาชนในชนบทเกิดจิตสำนึก โดยการใช้กระบวนการ สนทนา ใช้สัญลักษณ์ การใช้การศึกษาอย่างไม่เป็นทางการ เพื่อให้ประชาชนในชนบท ได้รู้ถึงปัญหาของตนเอง และดำเนินการแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง

2.7 การพัฒนาชนบทที่เน้นการพึ่งตนเอง (self-help) หมายถึงประชาชนในชนบทร่วมมือร่วมแรงและร่วมใจกันพัฒนาชนบทของตนเองด้วยตนเอง ส่วนข้าราชการเป็นเพียงผู้ให้การสนับสนุนทางด้านวิชาการ หรือวัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็นเท่านั้น

2.8 การพัฒนาชนบทที่ใช้วิธีการผสมผสาน (integration) เป็นการพัฒนาชนบทที่ระดมความรู้ ความสามารถจากหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและภาคเอกชนมาร่วมกันอย่างเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

เฉลียว นูริภักดี และคณะ (2545 : 69-70) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการพึ่งตนเองของชุมชนชนบท ไว้ว่า การที่ชุมชนชนบทจะพึ่งตนเองได้ จะต้องมีการพึ่งตนเอง สรุปได้ 5 ด้าน ดังนี้

1. การพึ่งตนเองได้ทางเทคโนโลยี (Technological Self-Reliance) หมายถึง การมีปริมาณและคุณภาพของเทคโนโลยีทางวัตถุ เช่น เครื่องไม้เครื่องมือ เครื่องจักรกล และเทคโนโลยีทางสังคม เช่น การรู้จักวางแผนโครงการ รู้จักจัดการ มนุษย์สัมพันธ์ เป็นต้น การรู้จักใช้ประสิทธิภาพการบำรุงรักษาให้คงสภาพคืออยู่เสมอเพื่อใช้งาน เทคโนโลยีในความหมายนี้รวมทั้งของสมัยใหม่และของดั้งเดิมของท้องถิ่นที่เรียกว่า“ภูมิปัญญาชาวบ้าน” (Folk-wisdom) ด้วย
2. การพึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ (Economic Self-Reliance) หมายถึง ความสามารถดำรงชีวิตทางเศรษฐกิจ (ทำมาหาเลี้ยงชีพ) ที่มีความมั่นคงสมบูรณ์พูนสุขพอสมควร หรือหากมองในแง่ความสมดุลระหว่างอุปสงค์และอุปทาน จุดสมดุลก็จะสูงพอสมควรถึงขั้นสมบูรณ์พูนสุขดังกล่าว
3. การพึ่งตนเองได้ทางทรัพยากรธรรมชาติ (Natural Resource Self-Reliance) ทรัพยากรธรรมชาติในที่นี้ หมายถึง สิ่งใด ๆ ที่มีอยู่โดยธรรมชาติในชุมชน หรือสามารถหามาได้จากธรรมชาติ การพึ่งตนเองได้ทางทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง การมีทรัพยากรธรรมชาติ ความสามารถในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรนั้น และความสามารถในการรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้ดำรงอยู่ไม่ให้เกิดเสื่อมเสียหมดสิ้นไป หรือไม่ให้เสียสมดุลธรรมชาติมากนักตัวอย่างทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ ดิน ป่าไม้ สัตว์บกและสัตว์น้ำ รวมทั้งแร่ธาตุต่าง ๆ ที่มีค่าและมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์

4. การพึ่งตนเองได้ทางจิตใจ (Psychological Self-Reliance) หมายถึง สภาพจิตใจที่กล้าแข็งในการที่จะต่อสู้กับปัญหาอุปสรรคในการหาเลี้ยงชีพ การพัฒนาชีวิตให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น ในการปกครองตนเอง ในการป้องกันกิลเลสตันหา ไม่ให้โลก โกรธ หลง หรืออยากได้ อยากมี จนเกินความสามารถของตน

5. การพึ่งตนเองได้ทางสังคม (Social Self-Reliance) หมายถึง สภาพการณ์ที่กลุ่มคนกลุ่มหนึ่ง ๆ มีความเป็นปึกแผ่นเหนียวแน่น มีผู้นำที่มีประสิทธิภาพ สามารถนำกลุ่มคน เหล่านี้ไปปฏิบัติหน้าที่ต่าง ๆ หรืออาจขอความช่วยเหลือจากภายนอกก็ได้ ปกติกลุ่มคนที่หมายถึงนี้ต้องมีขนาดใหญ่พอสมควร เช่น ขนาดหมู่บ้านใหญ่ หรือตำบล ในปัจจุบันของไทย เป็นกลุ่มคนที่มีความรู้ ความสามารถระดับหนึ่ง คิดต่อสัมพันธ์กันด้วยดีและสม่ำเสมอ ซึ่งเป็นปัจจัยย่อมนำไปสู่ความเป็นปึกแผ่นแน่นหนาและการมีผู้นำที่ดี

จากทรรศนะของนักวิชาการดังกล่าวสรุปได้ว่า แนวความคิดการพัฒนาที่มีความสัมพันธ์กับการที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชน เพื่อมุ่งที่จะสร้างความเจริญก้าวหน้าให้กับชุมชน และพลังสำคัญที่จะบันดาลให้งานพัฒนาประสบความสำเร็จนั้นก็ขึ้นอยู่กับตัวประชาชนนั่นเอง

4.2 แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

4.2.1 ความหมายของการมีส่วนร่วม

วิลเลียม ดับบลิว รีคเตอร์ (William W.Reeder, 1974 : 39) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การมีส่วนร่วมในการปะทะสังสรรค์ทางสังคม ซึ่งรวมทั้งการมีส่วนร่วมของปัจเจกบุคคลและการมีส่วนร่วมของกลุ่ม

วิลเลียม เออร์วิน (William Erwin, 1976 : 138) ได้ให้แนวคิดการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการพัฒนาร่วมคิด ร่วมตัดสินใจแก้ปัญหาของตนเอง ใช้ความคิดสร้างสรรค์และชำนาญของประชาชน ร่วมกับการใช้วิทยาการที่เหมาะสมในการแก้ไขปัญหา

อแลสแตร์ ที ไวท์ (Alastair T. White, 1982 : 18) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วม ประกอบด้วย 3 มิติ คือ มิติที่หนึ่ง การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจว่าอะไรควรทำและ ทำอย่างไร มิติที่สอง มีส่วนร่วมเสียสละในการพัฒนา ลงมือปฏิบัติการตามที่ได้ตัดสินใจ และ มิติที่สามมีส่วนร่วมในการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดจากการดำเนินงาน

ไพรัตน์ เตชะรินทร์ (2527 : 6-7) ได้ให้ความหมายและหลักการสำคัญเกี่ยวกับ นโยบายการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาว่า หมายถึง กระบวนการที่รัฐบาลทำการ ส่งเสริม ชักนำ และสร้าง โอกาสให้กับประชาชนในชุมชนทั้งส่วนบุคคล กลุ่มชน ชมรม สมาคม มูลนิธิ และองค์การอาสาสมัครให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือหลายเรื่องรวมกัน

ปาริชาติ วัลย์เสถียร (2542 : 138-139) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วม 2 ลักษณะ ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในลักษณะที่เป็นกระบวนการของการพัฒนา โดยให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาดังแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุด โครงการ ได้แก่ การร่วมกันค้นหา ปัญหา การวางแผน การตัดสินใจ การระดมทรัพยากรและเทคโนโลยีท้องถิ่น การบริหารจัดการ การติดตามประเมินผล รวมทั้งการรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากโครงการ โดยโครงการพัฒนาดังกล่าวจะต้องมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน

2. การมีส่วนร่วมทางการเมือง แบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ

2.1 การส่งเสริมสิทธิและพลังอำนาจของพลเมืองโดยประชาชน หรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของคนในการจัดการเพื่อรักษาผลประโยชน์ของกลุ่ม ควบคุมการใช้และการกระจายทรัพยากรของชุมชนอันจะก่อให้เกิดกระบวนการ และ โครงสร้างที่ประชาชนในชนบทสามารถแสดงออกซึ่งความสามารถของตน และได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนา

2.2 การเปลี่ยนแปลงกลไกการพัฒนาโดยรัฐ มาเป็นการพัฒนาที่ประชาชนมีบทบาทหลัก โดยการกระจายอำนาจในการวางแผน จากส่วนกลางมาเป็นส่วนภูมิภาค เพื่อให้ภูมิภาคมีลักษณะเป็นเอกเทศ ให้มีอำนาจทางการเมือง การบริหาร มีอำนาจต่อรองในการจัดสรรทรัพยากรอยู่ในมาตรฐานเดียวกันโดยประชาชนสามารถตรวจสอบได้ อาจกล่าวได้ว่า

เป็นการคืนอำนาจในการพัฒนาให้แก่ประชาชนให้มีส่วนร่วมในการกำหนดอนาคต
ของตนเอง

สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเข้าร่วมอย่างแข็งขันของกลุ่มบุคคลที่มี
ส่วนได้ส่วนเสียในทุกขั้นตอนของ โครงการพัฒนาชนบท การมีส่วนร่วมต้องเป็นไปใน
รูปที่ผู้รับการพัฒนา เข้ามามีส่วนกระทำให้เกิดการพัฒนา มิใช่เป็นผู้รับการพัฒนาตลอดไป
ทั้งนี้เป็นการเกื้อหนุนให้เกิดการพัฒนาที่แท้จริงและถาวร

4.2.2 รูปแบบการมีส่วนร่วม

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2527 : 189) ได้กล่าวถึงรูปแบบของการมีส่วนร่วมไว้ว่า
ลักษณะของการมีส่วนร่วมมีหลายระดับ ตั้งแต่เป็นสมาชิกจนถึงการเป็นผู้นำ สรุปได้ดังนี้

1. เป็นสมาชิก
2. เป็นสมาชิกที่เข้าร่วมการประชุม
3. เป็นสมาชิกที่บริจาคเงินช่วย
4. เป็นกรรมการ
5. เป็นประธานกรรมการ
6. สมาชิกผู้นั้นทำอะไรระหว่างประชุม
7. สมาชิกผู้นั้นเล่นบทบาทอะไรในที่ประชุม

ประสพสุข ตีอินทร์ (2531 : 23-24) ได้กล่าวไว้ว่า กระบวนการมีส่วนร่วม
ประกอบด้วยอย่างน้อย 1 ใน 4 ประเภทของการมีส่วนร่วม สรุปได้ดังนี้

1. การวางแผน รวมถึงการตัดสินใจในการกำหนดเป้าหมาย กลวิธี ทรัพยากรที่
ต้องการใช้ ตลอดจนการติดตามและประเมินผล
2. การดำเนินงาน
3. การใช้บริการจากโครงการ
4. การมีส่วนร่วมในการได้ประโยชน์

เจดีย์ว บุรีภักดี และคณะ (2545 : 115) ได้กล่าวถึงรูปแบบของการมีส่วนร่วม สรุปได้ ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมแบบชายขอบ (Marginal Participation) เป็นการมีส่วนร่วมที่เกิดจากความสัมพันธ์เชิงอำนาจไม่เท่าเทียมกัน ฝ่ายหนึ่งรู้สึกคืออำนาจกว่าหรือมีทรัพยากรหรือความรู้ดีกว่า เป็นต้น

2. การมีส่วนร่วมแบบบางส่วน (Partial Participation) รัฐเป็นผู้กำหนดนโยบายลงมาว่า ต้องการอะไร โดยที่รัฐไม่รู้จักความต้องการของชาวบ้าน ดังนั้น การมีส่วนร่วมก็เพียงแสดงความคิดเห็นในการดำเนินกิจกรรมบางส่วนเท่านั้น

3. การมีส่วนร่วมแบบสมบูรณ์ (Full Participation) เป็นการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การกำหนดปัญหา ความต้องการ การตัดสินใจในแนวทางการแก้ปัญหา และความเท่าเทียมกันของทุกฝ่าย

สรุปได้ว่า รูปแบบของการมีส่วนร่วม หมายถึง การที่ประชาชนหรือชุมชนสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในการวางแผน การดำเนินงาน การเป็นสมาชิก การตัดสินใจ ในการกำหนดนโยบายพัฒนาท้องถิ่น อันเป็นกระบวนการขั้นต้นของการวางแผนในการพัฒนาท้องถิ่นที่เป็นที่อยู่อาศัยในการดำรงชีวิตของคน นอกจากนั้น หลังจากที่ได้กำหนดวัตถุประสงค์และแผนงานร่วมกัน และปฏิบัติงานตามแผนงานของ โครงการดังกล่าวร่วมกันแล้ว ยังมีส่วนร่วมในการรับประโยชน์จากการบริการ รวมทั้งมีส่วนในการควบคุมประเมินผล โครงการต่าง ๆ ของท้องถิ่น ซึ่งอาจเป็น ไปโดยทางอ้อม คือ ผ่านกรรมการที่เป็นฝ่ายบริหารงานของหมู่บ้าน หรือเป็น ไปโดยตรง คือ ได้เข้ามีส่วนร่วมด้วยตนเอง

4.2.3 ขั้นตอนการมีส่วนร่วม

ประสพสุข คีรินทร์ (2531 : 24) ได้กล่าวถึงขั้นตอนของยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาชนบทไว้ 7 ขั้นตอน สรุปได้ ดังนี้

1. การสำรวจขั้นต้น (Preliminary reconnaissance)
2. การศึกษาเพื่อจัดทำลำดับความสำคัญของปัญหา (Priority Problem identification Studies)
3. การแสวงหาแนวทางแก้ไข (Search for Solutions)

4. การกำหนดแนวทางแก้ไขปัญหา (Assesment of Solutions)
5. การปฏิบัติตามโครงการ (Project implementation)
6. การประเมินผลโครงการ (Formal Project Evaluation)
7. การพิจารณาทบทวนโครงการเพื่อดำเนินการให้เสร็จสมบูรณ์ (Project Reconsideration of Completion)

บัณฑิต อ่อนคำ (2539 : 40) ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมตามขั้นตอนของการพัฒนาไว้ 5 ขั้นตอนสรุปได้ดังนี้

ขั้นที่ 1 ขั้นมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาในชุมชนตลอดจนกำหนดความต้องการของชุมชน และมีส่วนร่วมในการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการ

ขั้นที่ 2 ขั้นมีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนา โดยประชาชนมีส่วนร่วมกำหนดนโยบายและวัตถุประสงค์ของโครงการ กำหนดวิธีการและแนวทางการดำเนินงาน ตลอดจนกำหนดทรัพยากรและแหล่งทรัพยากรที่ใช้

ขั้นที่ 3 ขั้นมีส่วนร่วมในการดำเนินงานพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างประโยชน์โดยการสนับสนุนทรัพยากร วัสดุอุปกรณ์และแรงงาน หรือเข้าร่วมบริหารงาน ประสานงานและดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก

ขั้นที่ 4 ขั้นมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์จากการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ที่พึงได้รับจากการพัฒนาหรือยอมรับผลประโยชน์อันเกิดจากการพัฒนาทั้งด้านวัตถุและจิตใจ

ขั้นที่ 5 ขั้นมีส่วนร่วมในการประเมินผลการพัฒนา เป็นขั้นที่ประชาชนเข้าร่วมประเมินว่าการพัฒนาที่ได้กระทำไปนั้นสำเร็จตามวัตถุประสงค์เพียงใด

อคิน รพีพัฒน์ (2539 : 49) ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมตามขั้นตอนของการพัฒนาไว้ 5 ขั้นตอนสรุปได้ดังนี้

ขั้นที่ 1 ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา การพิจารณาปัญหาและจัดลำดับความสำคัญของปัญหา

ขั้นที่ 2 ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการค้นหาสาเหตุแห่งปัญหา

ขั้นที่ 3 ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการค้นหาและพิจารณาแนวทางวิธีการในการ
แก้ปัญหา

ขั้นที่ 4 ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหา

ขั้นที่ 5 ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการประเมินผลกิจกรรมการพัฒนา

สรุปได้ว่า ขั้นตอนของการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน โดยเริ่มตั้งแต่การที่
ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา มีส่วนร่วมในการวางแผน
ดำเนินกิจกรรม มีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงาน ตลอดจนการมีส่วนร่วมในการติดตาม
และประเมินผลงาน นับว่าเป็นสิ่งที่สำคัญยิ่ง และส่งผลให้เกิดความสำเร็จในการพัฒนาชุมชน

4.3 แนวคิดเกี่ยวกับความคิดเห็น

กูด (Good, 1973 : 339) ได้ให้ความหมายของความคิดเห็นไว้ว่า ความคิดเห็นหมายถึง
ความเชื่อ ความคิด หรือการลงความเห็นเกี่ยวกับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งไม่อาจบอกได้ว่าเป็นการ
ถูกต้องหรือไม่

Rajabhat Mahasarakham University

เบสท์ (Best, 1977 : 169) ได้ให้ความหมายของความคิดเห็นไว้ว่า ความคิดเห็น
เป็นการแสดงออกทางด้านความเชื่อ และความรู้สึกของแต่ละบุคคล โดยการพูด

บุญธรรม คำพอ (2520 : 72) ได้สรุปไว้ว่า ความคิดเห็นของบุคคลจะเกี่ยวข้องกับ
คุณสมบัติประจำตัวของแต่ละบุคคล คุณสมบัติประจำตัวบางอย่าง ได้แก่ พื้นฐานความรู้
ประสบการณ์ในการทำงาน และการติดต่อระหว่างบุคคลเป็นปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้บุคคล
และกลุ่มมีความคิดเห็นไปในทิศทางใดทิศทางหนึ่ง ทั้งนี้ เพราะพื้นฐานความรู้อันเป็น
กระบวนการที่ได้รับจากการศึกษามาเป็นเวลาหลายปีจะเป็นรากฐานก่อให้เกิดความคิดเห็น
ต่อสังคมหนึ่งสังคมใด โดยเฉพาะ

เสริม ไชยณรงค์ (2531 : 10) ได้สรุปความหมายของความคิดเห็นไว้ว่า ความคิดเห็น
หมายถึง การแสดงออกซึ่งการตัดสินใจจากการประเมินค่า (Evaluation Judgement)
หรือทัศนะ (Point of veiw) เกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ และความคิดเห็นย่อมได้รับ
อิทธิพลจากทัศนคติ

สรุปได้ว่า ความคิดเห็น เป็นการแสดงออกของบุคคลที่มีต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใด ซึ่งมีผลมาจากความเชื่อ ความคิด และทัศนคติ ซึ่งต้องอาศัยพื้นฐานความรู้ ประสบการณ์ และพฤติกรรมระหว่างบุคคลเป็นสิ่งช่วยในการแสดงความคิดเห็น

4.4 แนวคิดเกี่ยวกับภาวะผู้นำ

มอร์ริส และซีแมน (Morris and Seeman อ้างถึงใน Barnard 1970 : 87) ได้แยกนิยามการเป็นผู้นำออกเป็น 4 กลุ่ม ดังนี้

1. สถานะ (Status) กลุ่มนี้ถือว่าการเป็นผู้นำเหมือนกับความสำคัญของตำแหน่งของผู้นำนั้นผู้นำจึงมีอำนาจหน้าที่ตามกฎหมาย
2. การยกย่องนับถือ (Esteem) กลุ่มนี้ถือว่าผู้นำเป็นที่รวมความสนใจเป็นตัวแทนกลุ่มจึงมีความเชื่อมั่นในตนเองสูง มีความรู้ความสามารถและมีอิสระในการปฏิบัติงาน การยกย่องนับถือนี้อาจช่วยเป็นเครื่องชี้ถึงความโน้มเอียงในการเลือกผู้นำทางสังคมด้วย
3. พฤติกรรม (Behavior) ตามแนวคิดของกลุ่มนี้ ผู้นำ คือ บุคคลที่แสดงพฤติกรรมของการนำกลุ่มในรูปแบบต่าง ๆ เนื่องจากบุคคลที่มีตำแหน่งต่างกัน มีปรัชญาและค่านิยมที่แตกต่างกันย่อมมีพฤติกรรมของการนำไม่เหมือนกัน
4. อิทธิพล (Influence) การเป็นผู้นำคือการมีอิทธิพลเหนือคนอื่น และชักนำให้คนอื่นปฏิบัติตาม เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ในทางที่ดี

กู๊ด (Good 1973 : 313) ได้ให้ความหมายของผู้นำไว้ว่า ผู้นำคือ ผู้ที่ได้รับการยกย่องหรือได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้มีความสามารถในการนำหมู่คณะไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมายในการทำงาน

แคทซ์ และคาห์น (Katz and Kahn 1973 : 301) ได้ให้ความหมายของการเป็นผู้นำว่า หมายถึง อิทธิพลของการกระทำ พฤติกรรม ความเชื่อถือ และความรู้สึกร่วมของบุคคลหนึ่ง ในระบบสังคมที่มีต่ออีกบุคคลหนึ่ง โดยที่ผู้ถูกกระทำเต็มใจยอมรับอิทธิพลนั้น ดังนั้น หัวหน้าสถานศึกษาจึงเป็นผู้กระทำ โดยมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการกระทำ ความเชื่อและความรู้สึกของบุคคลในหน่วยงาน และเขาก็ร่วมมือและเต็มใจในการรับอิทธิพลนั้น และได้เสนอแนะว่า การเป็นผู้นำนั้น มีความหมายสำคัญที่เกี่ยวข้องกับแนวคิด 3 ประการ ดังนี้

1. ผู้นำเป็นคุณสมบัติที่สำคัญของตำแหน่ง มีการกำหนดหน้าที่ให้ชัดเจน
2. ผู้นำเป็นคุณสมบัติของตัวบุคคลที่ต้องการทำหน้าที่ให้สมบูรณ์
3. ผู้นำเป็นการจำแนกแบบพฤติกรรมในการบริหาร

เวบสเตอร์ (Webster 1973 : 801) ได้ให้ความหมายของผู้นำว่า ผู้นำ คือ บุคคลที่ทำหน้าที่นำ ควบคุม บังคับบัญชาหรือเป็นผู้นำ เป็นหัวหน้าของกลุ่มหรือกิจกรรมนั้น ๆ

สตอกคิลล์ (Stogdill 1974 : 7-8) ได้สรุปแนวคิดเกี่ยวกับการเป็นผู้นำ ไว้ดังนี้

1. การเป็นผู้นำคือศูนย์กลางของกระบวนการกลุ่ม (Group process) การเป็นผู้นำตามแนวคิดนี้ถือว่าเป็นจุดศูนย์กลางของกระบวนการกลุ่ม เป็นศูนย์กลางของอำนาจ เป็นศูนย์กลางของความร่วมมือ เป็นศูนย์กลางของสมาชิกทั้งหลาย เป็นผู้ที่มีตำแหน่งสูงในกลุ่มนั้น และเป็นผู้กำหนดจุดมุ่งหมายและกิจกรรม ต่าง ๆ
2. การเป็นผู้นำคือบุคลิกภาพและผลของมัน ตามแนวคิดนี้ถือว่า ผู้นำเป็นผลของบุคลิกภาพ ผู้นำจะต้องมีบุคลิกภาพและลักษณะพิเศษแตกต่างจากคนอื่น เป็นที่น่ายกย่องนับถือ นำให้ความร่วมมือ
3. การเป็นผู้นำคือศิลปะของการทำให้เกิดความยินยอม ตามแนวคิดของกลุ่มนี้ถือว่า การเป็นผู้นำเป็นศิลปะของผู้นำที่จะทำให้ผู้ตามยินยอมให้ความร่วมมือ เชื่อฟัง ยกย่อง และมีความจงรักภักดี และเป็นศิลปะที่จะทำให้ผู้อื่นกระทำการสิ่งที่ผู้นำต้องการ
4. การเป็นผู้นำคือการใช้อิทธิพล (Exercise of influence) ตามแนวคิดนี้ถือว่า การเป็นผู้นำ คือ การมีอิทธิพลเหนือคนอื่น และให้คนอื่นปฏิบัติตาม เพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมาย มีอิทธิพลต่อกิจกรรมของกลุ่มในความพยายามที่จะสร้างจุดมุ่งหมาย และทำให้บรรลุจุดมุ่งหมาย การมีอิทธิพลเหนือคนอื่นในที่นี้ไม่จำเป็นต้องใช้อำนาจบังคับหรือข่มขู่
5. การเป็นผู้นำคือการกระทำหรือพฤติกรรม กลุ่มนี้พยายามนิยามการเป็นผู้นำ ในรูปของการกระทำหรือพฤติกรรม เช่น ถือว่าการเป็นผู้นำคือพฤติกรรมของบุคคลขณะทำหน้าที่กิจกรรมกลุ่มประสานงานการทำงานของกลุ่ม ซึ่งอาจเกี่ยวกับการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนร่วมงาน การยกย่องหรือคำหิสมาชิก การแสดงความสนใจในสวัสดิการของสมาชิก

6. การเป็นผู้นำคือรูปแบบของการเกลี้ยกล่อม (Persuasion) แนวคิดนี้เชื่อว่าการเป็นผู้นำเป็นศิลปะในการเกลี้ยกล่อมบุคคลให้ร่วมมือในการปฏิบัติภารกิจให้บรรลุวัตถุประสงค์ เป็นการเกลี้ยกล่อมให้คนอื่นทำตาม มิใช่การข่มขู่ บังคับ หรือใช้อำนาจ

7. การเป็นผู้นำคือความสัมพันธ์ของพลังอำนาจ (Power relation) กลุ่มนี้ให้แนวคิดว่าการเป็นผู้นำก็คือ ความแตกต่างของพลังอำนาจระหว่างผู้นำกับผู้ตาม ผู้นำย่อมใช้พลังอำนาจทางหนึ่งทางใดให้ผู้ตามปฏิบัติตาม

8. การเป็นผู้นำคือเครื่องมือเพื่อการบรรลุจุดประสงค์ แนวคิดของกลุ่มนี้เชื่อว่าการเป็นผู้นำเป็นเครื่องมือที่มีค่าอย่างหนึ่งในการทำให้กลุ่มได้บรรลุจุดมุ่งหมายและทำให้สมาชิกมีความพึงพอใจ ผู้นำจะต้องจัดสถานการณ์ในการทำงาน โดยประหยัด ทั้งการลงทุน และเวลา และหาวิธีการที่จะสนองความต้องการของสมาชิก

9. การเป็นผู้นำคือผลของปฏิสัมพันธ์ (Interaction) การเป็นผู้นำมิใช่สาเหตุหรือการควบคุม แต่เป็นผลของการกระทำของกลุ่ม การเป็นผู้นำเป็นกระบวนการที่บุคคลกระตุ้นซึ่งกันและกัน มีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน การเป็นผู้นำจึงเป็นผลของปฏิสัมพันธ์ของสมาชิกกลุ่ม

10. การเป็นผู้นำคือความแตกต่างของบทบาท ในสังคมใด ๆ สมาชิกแต่ละคนมีบทบาทหน้าที่ ต่างกัน ผู้บังคับบัญชาจะต้องแสดงบทบาทของผู้นำ ซึ่งแตกต่างจากบทบาทของผู้ตาม ตามแนวคิดนี้ เน้นให้เห็นว่าผู้นำจะต้องมีบทบาทอย่างไรบ้าง

11. การเป็นผู้นำคือมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ในการงาน การเป็นผู้นำมิใช่การมีตำแหน่งหน้าที่โดยไม่กระตือรือร้น แต่การเป็นผู้นำเป็นกระบวนการที่ต้องการคิดริเริ่ม และหาทางรักษากิจการที่ปฏิบัติ ภารกิจที่สำคัญของผู้นำตามแนวคิดนี้ก็คือ ต้องมีความริเริ่ม ทั้งความคิดและการกระทำ ช่วยบำรุงรักษาโครงสร้าง ก่อให้เกิดปฏิสัมพันธ์ เพื่อที่จะบรรลุจุดประสงค์ที่วางไว้

คูนต์ซ และดอนเนลล์ (Koontz and Donnell 1976 : 517-518) ได้ให้ความหมายของคำว่า ผู้นำ หมายถึง การมีอิทธิพลต่อบุคคลอื่นให้ปฏิบัติตามในอันที่จะบรรลุถึงจุดประสงค์ขององค์การร่วมกัน การเป็นผู้นำเป็นวิธีการของการตัดสินใจสั่งการ เพื่อให้กลุ่มได้บรรลุ

จุดประสงค์อย่างมีประสิทธิภาพ แต่ขณะเดียวกันผู้นำก็ไม่เสียเอกลักษณ์เฉพาะตัวของตัวเอง นอกจากนี้ยังได้ให้แนวคิดที่นิยามการจะเป็นผู้นำไว้ 5 วิธี ดังนี้

1. ทำให้สมาชิกของกลุ่มมุ่งความสนใจไปที่คนบางคน และเอาบุคคลนั้นเป็นศูนย์กลางของกิจกรรม
2. บุคคลที่มีความสามารถและชี้แนะสมาชิกของกลุ่มให้ไปสู่จุดหมายปลายทางได้
3. บุคคลที่ได้รับการคัดเลือกจากสมาชิกของกลุ่มให้เป็นหัวหน้าเป็นผู้แทนกลุ่ม
4. บุคคลที่สามารถนำกลุ่มไปในทางที่กลุ่มและองค์กรต้องการ
5. บุคคลที่มีคุณสมบัติเฉพาะอย่างของความเป็นผู้นำ

กล่าวสรุปได้ว่า ผู้นำ หมายถึง ผู้ที่มีบุคลิกลักษณะคุณสมบัติเด่นกว่าผู้อื่นในกลุ่ม และมีอิทธิพลมากกว่าบุคคลอื่น ๆ ในหน่วยงาน ทั้งสามารถสร้างควมมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลให้เกิดขึ้นแก่หน่วยงานนั้น ๆ ได้ ซึ่งผู้นำมีอิทธิพลและอำนาจสามารถบังคับบัญชาบุคคลในกลุ่มให้ปฏิบัติงานจนบรรลุผลตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ได้

5. ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

ทฤษฎีโดยตรงที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนายังไม่ปรากฏให้เห็นชัดเจน ผู้วิจัยได้ศึกษาจากทฤษฎีทางสังคมวิทยาที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชนบท มาประยุกต์ใช้ดังต่อไปนี้

5.1 ทฤษฎีการแพร่กระจาย (Diffusion Theory)

แคเนียด เลินเนอร์ (อ้างใน นิรันดร จงวุฒิเวศย์, 2526 : 88) ได้กล่าวถึงทฤษฎีการแพร่กระจาย สรุปได้ว่า การแพร่กระจายของวัฒนธรรมจากสังคมที่มีความเจริญก้าวหน้ามากกว่าไปสู่สังคมด้อยพัฒนา การแพร่กระจายมีลักษณะ ดังนี้

1. เกิดขึ้นในทุกสังคมที่มีการติดต่อสัมพันธ์กัน
2. เป็นกระบวนการสองทางไปกลับเสมอ
3. เป็นกระบวนการคัดเลือก คือมีการรับบางอย่างและไม่รับบางอย่าง
4. มีการคัดแปลงเข้ากับสภาพท้องถิ่น

การเปลี่ยนแปลงของสังคมจะเกิดขึ้นเมื่อมีการรับเอานวัตกรรมจากสังคมอื่นมาใช้ และชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของสื่อมวลชน ทฤษฎีการแพร่กระจายช่วยชี้แนะว่า ในการพัฒนา หรือการนำสิ่งใหม่ ๆ มาสู่ชุมชนนั้น ควรผ่านทางกลุ่มผู้นำชุมชน หรือกลุ่มบุคคลที่ชุมชนนั้น ให้การยกย่อง

5.2 ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ (Structural-Functional Theory)

ซีรัวตัน นิจเนตร (2528 : 61-62) ได้กล่าวถึงทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่สรุปได้ว่า ทฤษฎีนี้มาจากแนวความคิดเรื่องหน้าที่นิยม (functionalism) ซึ่งอธิบายว่า สังคมทุกสังคม มีโครงสร้างที่ประกอบด้วยระบบย่อยต่าง ๆ ที่ผสมกลมกลืนกันและมีความสืบเนื่องมั่นคง พอสมควร ระบบย่อยทุกส่วนของสังคมต่างก็มีหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติเพื่อความอยู่รอดของสังคม การทำงานของระบบย่อยต่าง ๆ ถ้าผสมกลมกลืนกันอย่างดีก็จะทำให้สังคมอยู่ในสภาวะสมดุลเคลื่อนที่ ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ ได้ชี้ให้เห็นความซับซ้อนของปัญหาในการพัฒนา ชุมชนหรือสังคมซึ่งจะต้องมีการพัฒนาไปพร้อมกันทุกด้าน ใช้จำกัดอยู่เฉพาะการพัฒนา ด้านวัตถุเท่านั้น เพราะการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเมื่อเกิดขึ้นในส่วใดส่วนหนึ่งแล้ว ย่อมจะ ส่งผลกระทบต่อไปยังส่วนอื่น ๆ ด้วย ทฤษฎีนี้ได้เน้นความสำคัญของเสถียรภาพหรือ ความมั่นคงของสังคมจึงสนับสนุนให้มีการเปลี่ยนแปลงแบบค่อยเป็นค่อยไป เพื่อให้ หน่วยย่อยต่าง ๆ สามารถปรับตัวเข้าสู่ความสมดุลได้ ดังนั้นในการพัฒนาชุมชนแม้จะมุ่ง ปรับปรุงประสิทธิภาพในการผลิตและการเพิ่มรายได้ แต่ควรจะเร่งดำเนินการพัฒนาคุณภาพ ของประชาชนในด้านการศึกษาสุขภาพอนามัยพร้อม ๆ กันไป

5.3 ทฤษฎีจิตวิทยาสังคม (Theory of Social Psychology)

อับราฮัม เอ็ม.มาสโลว์ (Abraham M.Maslow) (อ้างใน ประสพสุข ดีอินทร์, 2531 : 30) ได้ค้นคว้าเกี่ยวกับแรงจูงใจ (Motivation) ของการกระทำของมนุษย์ และได้อธิบายถึง พฤติกรรมของมนุษย์ที่เกี่ยวกับความต้องการพื้นฐานที่เกิดขึ้นจากความพึงพอใจ ความต้องการเหล่านี้ถูกจำกัดลำดับขั้นของความต้องการจากน้อยไปหามาก เมื่อความต้องการ ใดเกิดขึ้นแล้วไม่ได้การบำบัดเพียงพอ ความต้องการเหล่านั้นจะยังคงอยู่และจะเป็นแรงขับที่มี พลังผลักดันให้บุคคลมีพฤติกรรมโน้มไปทางที่จะบำบัดความต้องการเหล่านั้นอยู่เสมอ

มาสโลว์ (Maslow) ได้กล่าวถึงความต้องการพื้นฐานที่ทำให้บุคคลแสดงพฤติกรรม มีอยู่ 5 ประการ โดยแยกเป็นระดับ ดังนี้

1. ความต้องการด้านร่างกาย (Physiological Need)
2. ความต้องการความปลอดภัย (Safety Need)
3. ความต้องการความรัก (Love and Belongingness Need)
4. ความต้องการ การยกย่องนับถือจากคนอื่น หรือมีเกียรติในสังคม (Esteem Need)
5. ความต้องการความตระหนักรู้ตนเอง (Self-Actualization Need) ความต้องการจะแสดงความสามารถของคนให้บังเกิดผลต่อสังคม

5.4 ทฤษฎีกระบวนการติดต่อสื่อสาร (Communication Process)

โรเจอร์ และชูเมคเกอร์ (Roger and Shoemaker) (อ้างใน ประสพสุข คีอินทร์, 2531 : 33-31) ได้สรุปขั้นตอนของการรับวิทยาการสมัยใหม่ 5 ขั้นตอน คือ

1. ขั้นการรับรู้ (Awareness Stage) หมายความว่า บุคคลได้กระทบกับวิทยาการใหม่ เป็นครั้งแรก แต่ยังขาดความรู้อย่างแจ่มแจ้งในวิทยาการใหม่นั้น ยังขาดข่าวสารเพิ่มเติม
2. ขั้นความสนใจ (Interest Stage) หมายความว่า บุคคลเริ่มสนใจในความรู้ใหม่ และพยายามแสวงหาความรู้เพิ่มเติม
3. ขั้นการชั่งใจ (Evaluation Stage) หมายความว่า บุคคลคิดทบทวนไตร่ตรองถึง ผลดีผลเสียของความรู้ใหม่อยู่ในใจ
4. ขั้นการทดลอง (Trial Stage) หมายความว่า บุคคลนำความรู้ใหม่ไปทดลอง ปฏิบัติโดยเริ่มจากขนาดเล็ก ๆ เพื่อดูผลก่อนการตัดสินใจยอมรับ
5. ขั้นการยอมรับ (Adoption Stage) เป็นขั้นการตกลงใจที่จะนำวิทยาการใหม่ไปปฏิบัติต่อไปอย่างเต็มที่

นอกจากขั้นตอนการยอมรับวิทยาการใหม่แล้ว Roger ได้กล่าวถึงปัจจัยที่มีผลต่อระดับการยอมรับ ดังนี้

1. แบบของการตัดสินใจยอมรับวิทยาการใหม่ (The type of Innovation Decision)
2. ช่องทางของการสื่อความรู้ที่ใช้เป็นตัวแพร่กระจายวิทยาการใหม่ (The Nature of Communication Channels)

3. ลักษณะธรรมชาติของระบบสังคม

4. ความเพียรพยายามของผู้นำการเปลี่ยนแปลง ในการแพร่กระจายวิทยาการใหม่ที่มีผลต่ออัตราการยอมรับ (The extent of Change Agents Promotion Efforts)

สำหรับกระบวนการสื่อความรู้ Roger กล่าวว่า ประกอบด้วยข่าวสาร ผู้ส่งข่าวสาร ช่องทางการสื่อสาร และผู้รับข่าวสาร ส่วนช่องทางการสื่อสารมี 2 ลักษณะ

1. ช่องทางสื่อสารมวลชน (Mass Media Channel) เป็นวิธีถ่ายทอดข่าวสารผ่านทางสื่อมวลชน เช่น หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ เป็นต้น
2. ช่องทางสื่อสารระหว่างบุคคล (Interpersonal Channel) เป็นการติดต่อระหว่างบุคคล

5.5 ทฤษฎีการกระทำทางสังคม (Social Action Theory)

ปัญญา เลิศไกร (ม.ป.ป. : 116-118) ได้กล่าวถึงทฤษฎีการกระทำทางสังคม สรุปได้ว่า ทฤษฎีการกระทำทางสังคม เป็นแนวคิดทางสังคมวิทยาและจิตวิทยาของเวเบอร์ (Max - Weber) ศึกษาเกี่ยวกับเรื่องการกระทำทางสังคมของมนุษย์ (Human Action) โดยให้คำจำกัดความของคำว่า “การกระทำทางสังคม” หมายถึง พฤติกรรมของมนุษย์ที่เป็นแบบเปิดเผยและถี่ถ้วน ซึ่งบุคคลผู้กระทำกำหนดขึ้นมามีความเป็นส่วนตัว เวเบอร์ อธิบายว่าระดับความเข้าใจเกิดขึ้นได้ 2 ประการ คือ

1. การกระทำของบุคคลได้จากการสังเกต
2. การกระทำของบุคคล เราสามารถแสดงความรู้สึก อารมณ์ ได้จากสิ่งเร้ามากมาย โดยเข้าไปมีส่วนร่วมในเหตุการณ์นั้น

การกระทำบางอย่างเกิดจากแรงกระตุ้น ซึ่งเป็นแบบอย่างที่ใช้ในการศึกษาพฤติกรรม ซึ่งกำหนดการกระทำสังคมมี 3 ชั้น คือ

1. การกระทำที่มีเหตุผล การกระทำดังกล่าวมุ่งไปในด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม
2. การกระทำที่เกี่ยวกับค่านิยม การกระทำเช่นนี้มุ่งไปในด้านจริยธรรม ศาสนา และทางศีลธรรมเป็นหลัก

3. การกระทำตามประเพณี เป็นการกระทำที่ไม่ค่อยมีการเปลี่ยนแปลง โดยยึดเอาแบบอย่างที่ทำกันมาในอดีต เป็นการกระทำที่ต่อ ๆ กันมา โดยไม่คำนึงถึงเหตุผล การกระทำที่แฝงด้วยเสนาหา คำนึงถึงอารมณ์ เป็นความผูกพันทางจิต ไม่คำนึงถึงเรื่องส่วนตัว

ปัญญา เลิศไกร (ม.ป.ป. : 118-119) ได้กล่าวถึงทฤษฎีของรีคเดอร์ (Reeder) เกี่ยวกับเหตุผลในการกระทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดของบุคคล สรุปได้ว่า เหตุผลในการกระทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดของบุคคลขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ โดยแยกรูปแบบการกระทำทางสังคมของบุคคลไว้ดังนี้

1. ความคิดเห็น
2. อารมณ์หรือความรู้สึก
3. การคะเนพฤติกรรม
4. พฤติกรรมที่แสดงออก

การกระทำของบุคคลขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ ขึ้นอยู่กับความเชื่อหรือความไม่เชื่อซึ่งมีเหตุผล ดังนี้

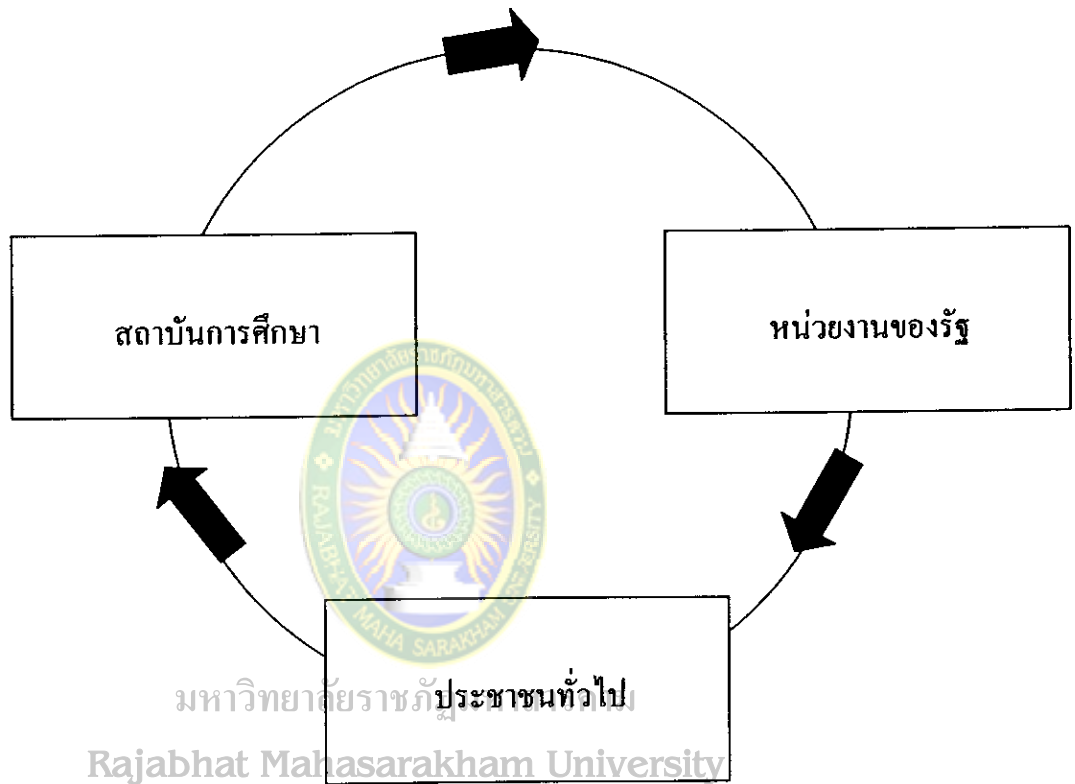
1. เป้าหมาย
2. ความเชื่อที่สืบทอดกันมา
3. ค่านิยมมาตรฐาน
4. นิสัยและขนบธรรมเนียมประเพณี
5. ความคาดหมาย
6. ข้อผูกมัด
7. แรงเสริม
8. โอกาส
9. ความสามารถ
10. การสนับสนุน

การพัฒนาชุมชนตามทฤษฎีนี้ก็คือ การเร้าให้เกิดกิจกรรมทางสังคมขึ้นมาเพื่อให้คนในสังคมนั้น ๆ เข้าร่วมกิจกรรมการกระทำทางสังคมนั้น นักพัฒนาจะต้องเข้าใจถึงธรรมชาติของสังคมนั้นในหลาย ๆ ด้าน เช่น วิถีชีวิต ค่านิยม จารีตประเพณี ทัศนคติเรื่องต่าง ๆ แล้ว

พยายามหาแนวทางในการเปลี่ยนทัศนคติหรือ ค่านิยมไปในทิศทางพัฒนา โดยใช้สิ่งเร้าที่เหมาะสมเข้าไปกระตุ้นเป็นระยะ ๆ ความหมายการพัฒนาชุมชนตามแนวคิดนี้ คือ การที่สมาชิกในชุมชนเข้าร่วมกระทำกิจกรรมของชุมชนในรูปแบบการพัฒนาโดยสมัครใจนั่นเอง

5.6 ทฤษฎีสังคมตื่นตัว (Action Society Theory)

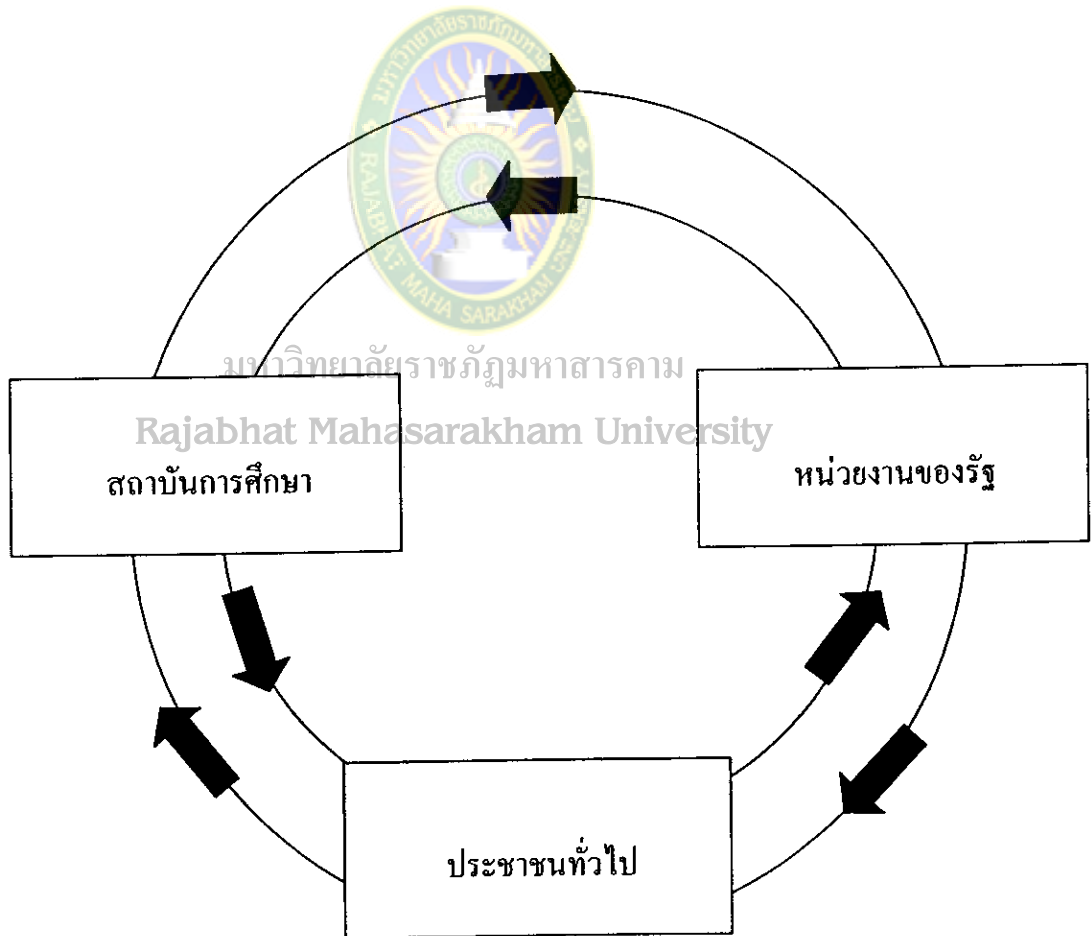
ปัญญา เลิศไกร (ม.ป.ป. : 119-122) ได้กล่าวถึงทฤษฎีสังคมตื่นตัวไว้ว่า เป็นแนวคิดทางสังคมวิทยาการศึกษา ประยุกต์จากแนวคิดทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ ผสมผสานกับแนวคิดทางการศึกษา เน้นพื้นที่เป้าหมาย (ชุมชนใดชุมชนหนึ่ง) เป็นเป้าหมายหลัก จากนั้นก็ศึกษาโครงสร้างของสถาบันทางสังคมที่เกี่ยวข้องอยู่ในสถาบันนั้นว่ามีหน่วยงานอะไรที่เกี่ยวข้องอยู่บ้าง แต่ละหน่วยงานมีภาระหน้าที่ที่จะนำมาซึ่งประโยชน์ในการพัฒนาชุมชนเป้าหมายได้อย่างไรบ้าง หลังจากนั้นจึงวางแผนทำโปรแกรมให้หน่วยงานต่าง ๆ ลงมือปฏิบัติงานอย่างสอดคล้องต่อเนื่องกัน โครงสร้างของชุมชนหมู่บ้านตามแนวความคิดทางสังคมของทฤษฎีนี้ได้จัดกลุ่มสังคมออกเป็น 3 กลุ่ม แต่ละกลุ่มจะมีส่วนเกี่ยวข้องกัน ในลักษณะตามแบบเข็มนาฬิกาซึ่งถ้าความสัมพันธ์แบบตามเข็มนาฬิกา จะมีลักษณะเป็นชุมชนธรรมดาโดยทั่วไปไม่ค่อยมีการพัฒนาเท่าที่ควร ดังแสดงตามแผนภูมิดังนี้

แผนภูมิที่ 2 แสดงลักษณะของสังคมหรือชุมชนที่ไม่ตื่นตัว จะมีลักษณะแบบตามเข็มนาฬิกา

จากภาพสามารถอธิบายได้ว่า ความสัมพันธ์ทั้ง 3 เป็นแบบตามเข็มนาฬิกา หมายถึง ประชาชนในชุมชนหรือในหมู่บ้านจะพึ่งพาสถาบันการศึกษาในรูปของการส่งบุตรหลานของตนเข้าเรียนตามหลักสูตรของสถาบันศึกษา สถาบันศึกษาจะรับผลประโยชน์จากประชาชนในรูปแบบของค่าบำรุงการศึกษา ค่าหน่วยกิต (นอกเหนือจากงบประมาณของรัฐบาล) สถาบันการศึกษาทำหน้าที่ผลิตบุคลากรให้กับหน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐ หน่วยงานของเอกชนที่เป็นผลผลิตของสถาบันการศึกษา เข้ามาเป็นเจ้าหน้าที่ และทำหน้าที่ของตนให้ประชาชนตามหน้าที่เฉพาะของหน่วยงานเท่านั้น ลักษณะของชุมชนหรือหมู่บ้านตามแบบเข็มนาฬิกาข้างต้น เป็นสังคมที่ไม่มีแนวความคิดใหม่ ๆ ในการพัฒนาทุกอย่างจะดำเนินไปตามธรรมชาติของสภาพสังคมเท่านั้น แบบนี้จึงเป็นสังคมที่ไม่ตื่นตัว และไม่คึกคัก สังคมตื่นตัวเป็นสังคมที่กลุ่มทั้ง 3 กลุ่ม มีแนวความคิดสร้างสรรค์ทางสังคม

มีการทำกิจกรรมของคนอย่างสม่ำเสมอ มีการพัฒนาระบบการดำเนินงานในหน่วยงาน
 ของคน มีการประสานการทำงานระหว่างกลุ่มทั้ง 3 กลุ่มอย่าง เป็นระบบทุกหน่วยงาน
 ในสังคมนั้นชนทำงานร่วมกัน ความสัมพันธ์ในสังคมแบบนี้จึงเป็นทั้งแบบทวนเข็มนาฬิกาและ
 แบบตามเข็มนาฬิกาไปพร้อม ๆ กัน ดังแสดงตามแผนภูมิดังนี้

แผนภูมิที่ 3 แสดงลักษณะของสังคมหรือชุมชนที่ตื่นตัว จะมีลักษณะแบบตามเข็มนาฬิกาและ
 ทวนเข็มนาฬิกา

จากภาพสรุปได้ว่า ประชาชนส่วนใหญ่ของหมู่บ้านนอกจากส่งบุตรหลานเข้ารับการศึกษแล้ว ประชาชนเองก็เข้ารับผลประโยชน์จากการศึกษาในรูปแบบอื่น ๆ ด้วย เช่น การเข้าอบรมระยะสั้น เข้ารับการฝึกอบรมหรือการร่วมกิจกรรมทางวิชาการ ฯลฯ สถาบันศึกษานอกจากจะรับลูกหลานของชาวบ้านเข้าเรียนแล้ว ยังออกค้นคว้าวิจัยศึกษาสภาพของสังคมที่แท้จริงค้นหาแนวทางที่เหมาะสมในการพัฒนาสังคม นอกจากนี้ผลที่ได้จากการศึกษาค้นคว้าก็จะเสนอไปยังหน่วยงานต่าง ๆ โดยตรงความสัมพันธ์กับหน่วยงานต่าง ๆ นอกจากผลิตบุคคลให้แล้วยังหาวิธีการที่เหมาะสม (ผลวิจัย) เสนอไปยังหน่วยงานเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานให้กับหน่วยงานนั้น ๆ ด้วย ส่วนหน่วยงานต่าง ๆ นอกจากจะทำหน้าที่ของตนให้ผ่าน ๆ ไปแล้วยังควรออกติดตามประเมินผลหรือศึกษาผลกระทบจากการปฏิบัติงานในชุมชนด้วย และนำผลจากการประเมินมาหาวิธีปรับปรุงที่เหมาะสม และพัฒนาระบบวิธีการให้ก้าวหน้าต่อไป ในขณะที่เดียวกันก็รับเอาแนวคิด วิธีการจากผลการวิจัยใหม่ ๆ ของสถาบันการศึกษามาปรับปรุงเพื่อใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนให้มากที่สุด ส่วนประชาชนในชุมชนนอกจากรอรับผลการปฏิบัติงานของหน่วยงานต่าง ๆ เพียงอย่างเดียว ก็ปรับแนวทางเป็นการเสนอแนะขึ้นไปยังหน่วยงาน โดยตรงว่า ประชาชนมีความคิดเห็นต่อหน่วยงานนั้น ๆ อย่างไร ลักษณะเช่นนี้ จึงจัดว่าเป็นลักษณะของชุมชนแบบตื่นตัวสิ่งสำคัญในการพัฒนาแบบนี้ ต้องมีผู้ประสานงานที่ดีจึงจะทำให้การพัฒนาประสบผลสำเร็จ

5.7 ทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะผู้นำ

5.7.1 ทฤษฎีคุณลักษณะผู้นำหรือทฤษฎีอุปนิสัย (Trait Theory)

สตอกดิลล์ (Stogdill 1974 : 15) ได้กล่าวไว้ว่า อุปนิสัยที่แสดงศักยภาพเป็นรูปธรรม 5 ประการ ของผู้นำ ได้แก่

1. พลังงานภายในจิตวิญญาณ
2. บุคลิกภาพภายนอกงดงาม
3. สติปัญญา
4. ความสามารถในการปรับตัว
5. ความเชื่อมั่นในตนเอง

ฮอดเกตต์ส (Hodgetts 1999 : 255) ได้กล่าวไว้ว่า การที่บุคคลได้เป็นผู้นำเพราะบุคคลนั้น มีบุคลิกลักษณะและความสามารถที่เหมาะสมกับการเป็นผู้นำ เช่น มีบุคลิกภาพดีทั้งภายในและภายนอก คือ มีรูปร่างหน้าตาดี มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด วิสัยทัศน์กว้างไกล มีความสามารถเหนือกว่าคนอื่นหลายเรื่อง มีนิสัยและความประพฤติดี มีมนุษยสัมพันธ์เป็นเยี่ยม ในกลุ่มที่มีโครงสร้างและเป้าหมายแตกต่างกัน ลักษณะของผู้นำก็จะแตกต่างกันออกไปตามเป้าหมายและโครงสร้างของกลุ่ม คุณลักษณะที่เด่นชัดสำหรับการเป็นผู้นำ มีดังนี้

1. มุ่งเน้นความรู้ความสามารถในการทำงานหรือกิจกรรมที่เป็นเป้าหมายนโยบายของกลุ่ม (Task Ability)
2. อาสาสมัครเข้าร่วมกิจกรรมของกลุ่มด้วยใจรัก (Assertiveness)
3. ได้รับการยอมรับจากกลุ่ม สมาชิกกลุ่มเต็มใจร่วมทำงานด้วย (Social Acceptability)

นอกเหนือจากคุณลักษณะ 3 ประการดังกล่าวแล้ว ยังพบลักษณะที่มีความสัมพันธ์กับความเป็นผู้นำอื่น ๆ อีก ได้แก่ สติปัญญาเฉียบแหลมมากกว่าผู้อื่น (Superior Intelligence) ความสามารถในการปรับตัว (Adjustment) ความสามารถทางสังคมและการแสดงตัว (Extraversion) การมีอิทธิพลเหนือคนอื่นหรือมีความสามารถในการชักจูงความคิดและการกระทำของคนอื่น (Dominance) วัตถุประสงค์ ความคิด การกระทำที่เป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคล (Interpersonal Sensitivity) ซึ่งคุณลักษณะเหล่านี้มีพื้นฐานความเชื่อที่เห็นว่าเป็นผู้นำเป็นสิ่งที่ถูกกำหนดด้วยขีดความสามารถและศักยภาพ

5.7.2 ทฤษฎีสถานการณ์ (Situational Theory)

ขงยุทธ เกษสาคร (ม.ป.ป : 71) ได้กล่าวถึงทฤษฎีสถานการณ์ สรุปได้ว่า ผู้นำเกิดขึ้นเพราะมีสถานการณ์บางอย่างทำให้บุคคลต้องแสดงบทบาทผู้นำ หรือต้องพัฒนาความเป็นผู้นำขึ้นมา ดังเช่น ฮิตเลอร์ และมุสโสลินีของอิตาลี และการเกิดผู้นำขึ้นมาแก้ไขสถานการณ์ของประธานาธิบดีรูสเวลท์ ในยุคเศรษฐกิจตกต่ำของชาติในปีคริสต์ศักราช 1930 ของอเมริกา และเหมาเจ๋อตงของจีน หลังสงครามโลกครั้งที่สอง ซึ่งทฤษฎีสถานการณ์ยอมรับความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มและผู้นำ และผู้นำมองเห็นปัญหาโดยหาทางแก้ไขด้วยอาศัยการร่วมมือจากปวงชน

5.7.3 ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์ (Interaction Theory)

ยงยุทธ เกษสาคร (ม.ป.ป. : 70) ได้กล่าวถึงทฤษฎีปฏิสัมพันธ์ สรุปได้ว่า ความเป็นผู้นำ ไม่ใช่สิ่งที่จะอธิบายด้วยคุณลักษณะผู้นำ หรืออธิบายด้วยสถานการณ์เพียงอย่างเดียว แต่ความเป็นผู้นำเป็นเรื่องของปฏิสัมพันธ์ร่วมกันระหว่างคุณลักษณะของผู้นำกับสถานการณ์ที่เป็นอยู่ในขณะนั้น กล่าวคือ จะต้องพิจารณาทั้งคุณสมบัติของบุคคลประกอบกับสถานการณ์นั้น แต่เมื่อสถานการณ์เปลี่ยนไปคุณลักษณะที่จำเป็นและเหมาะสมกับการเป็นผู้นำของกลุ่มก็จะเปลี่ยนไปด้วย ดังนั้น ในแต่ละกลุ่มอาจมีผู้นำได้หลายคนซึ่งจะมีโอกาสผลัดเปลี่ยนกันทำหน้าที่ผู้นำหรือแสดงบทบาทผู้นำตามความเหมาะสม

เทอร์รี่ (Terry 1977 : 419) ได้สรุปทฤษฎีภาวะผู้นำ ไว้ดังนี้

1. ทฤษฎีสันับสนุน (Supportive Theory) สรุปได้ว่า ทฤษฎีสันสนับสนุนมีลักษณะเป็นการบริหารแบบมีส่วนร่วม โดยที่ผู้นำจะเป็นผู้ให้ความสนับสนุนและเปิดโอกาสให้ผู้ปฏิบัติงานได้ร่วมวางแผนและตัดสินใจในพันธกิจ (Mission) ขององค์การ ทฤษฎีนี้เกิดจากปรัชญาและความเชื่อในคุณค่าของคนหากผู้นำให้ความสำคัญเท่าเทียมกันของคนในสังคมยอมรับในความรู้ความสามารถ ความคิดและยอมรับความช่วยเหลือกัน จะนำไปสู่ความสำเร็จภายใต้ความพึงพอใจของผู้ปฏิบัติงาน
2. ทฤษฎีทางสังคมวิทยา (Sociological Theory) สรุปได้ว่า ผู้นำจะต้องแสดงบทบาทหน้าที่รับผิดชอบในการอำนวยความสะดวกต่อการปฏิบัติงานของบุคลากรด้วยการจัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์เครื่องมือ ให้พร้อม รวมทั้งการช่วยลบล้างความขัดแย้งของบุคคลในองค์การด้วย
3. ทฤษฎีทางจิตวิทยา (Psychological Theory) สรุปได้ว่า ผู้นำจะต้องมีการพัฒนาระบบแรงจูงใจอย่างดีเยี่ยม มีจิตวิทยาสูง รู้จักใช้เทคนิควิธีกระตุ้นให้บุคคลปฏิบัติงานด้วยจิตสำนึกรับผิดชอบ เพื่อบรรลุเป้าหมายขององค์การ ขณะเดียวกันผู้นำจะต้องสร้างความพึงพอใจในเป้าหมายของแต่ละบุคคล (Individual Need) และให้ความสำคัญต่อผลงานของบุคคลด้วยความจริงใจ มีความเชื่อในปรัชญาการสร้างความสำเร็จให้ผู้ปฏิบัติงาน จะส่งผลให้องค์การได้บรรลุเป้าหมายสูงสุด

4. ทฤษฎีขี้อำนาจ (Autocratic Theory) สรุปได้ว่า ผู้นำจะขี้อำนาจการใช้อำนาจของตนเองบริหารสั่งการ ในลักษณะบีบบังคับให้ทำงานโดยไม่อธิบายเหตุผล ขี้อำนาจระบบการให้คุณให้โทษเป็นสำคัญ โดยไม่ให้ความสนใจต่อบรรยากาศความอบอุ่นและสภาพแวดล้อมในการทำงาน

สรุปได้ว่า การพัฒนาชุมชนนั้นมีทฤษฎีที่เกี่ยวข้องอย่างหลากหลายและมีความสำคัญในการพัฒนาชุมชน ทำให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านการพัฒนาในทางที่ดีขึ้น และมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง โดยแต่ละทฤษฎีสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้หลาย ๆ ด้าน ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการพัฒนาจำเป็นต้องจะต้องหลอมรวมเอาข้อดีของแต่ละทฤษฎีมาผสมผสานกันเพื่อใช้เป็นแนวทางในการพัฒนา

6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ได้มีนักวิชาการ ได้ศึกษางานด้านพัฒนาชุมชนไว้หลากหลาย ซึ่งสรุปได้ดังนี้
มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

สมชัย รักวิจิตร (2514 : 11-13) ได้ศึกษาเรื่อง ความเป็นผู้นำในหมู่บ้าน

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ผลการศึกษาพบว่า ผู้นำในหมู่บ้านเป็นตัวจักรที่สำคัญในการพัฒนาหมู่บ้านและปรับปรุงบ้านให้เจริญ ผู้นำเป็นองค์ประกอบสำคัญในการสร้างความเป็นปึกแผ่นมั่นคงให้หมู่บ้านซึ่งผู้นำมีอิทธิพลสูง ชาวบ้านนิยมยกย่องจะกลายเป็นผู้นำหลักของชาวบ้าน ปัจจัยที่จะสร้างอิทธิพลให้แก่ผู้นำ คือ ระดับการศึกษา (ทั้งทางโลกและทางธรรม) ฐานะทางเศรษฐกิจ ประสบการณ์ความรู้ ความชำนาญพิเศษ และตำแหน่งหน้าที่ทางราชการกึ่งราชการ และยังพบอีกว่าอำนาจและอิทธิพลสูงสามารถจูงใจให้ชาวบ้านประพฤติตามผู้นำที่ต้องการได้ จากการศึกษาผู้นำใน 9 หมู่บ้าน พบว่าประมาณร้อยละ 70 ของผู้นำ และประมาณร้อยละ 71 ของผู้นำที่ไม่ใช่ผู้นำ แสดงเจตนาที่จะเชื่อฟังคำสั่งสอนของผู้นำบางคนโดยปราศจากเงื่อนไขใด ๆ ทั้งสิ้น แม้ว่าการกระทำนั้นอาจจะมีอันตราย ประสบความลำบากหรือต้องเสียเงินทองก็ตาม ยิ่งถ้าเป็นงานที่ไม่ต้องมีการเสียสละมากแล้วชาวบ้านจะยิ่งยอมทำตามและมีจำนวนมากขึ้น

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และสุวรรณ บัวทวน (2527 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวบ้านอัมพวันและบ้านคำแก่นคูณ จังหวัดขอนแก่น ผลการศึกษา พบว่า ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและ วัฒนธรรมในชุมชน ได้แก่ ปัจจัยภายนอก คือ การสาธารณสุขไปรษณีย์ขั้นพื้นฐาน การแพร่กระจาย ทางวัฒนธรรม การสื่อสารมวลชน และปัจจัยภายใน คือ นิเวศวิทยา บุคลิกภาพของปัจเจก บุคคล ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรม ได้แก่ การเปลี่ยนแปลง ไปสู่ความทันสมัยทางวัตถุ การพัฒนาคุณภาพชีวิต การเชื่อฟังผู้อาวุโสมีแนวโน้มลดลง การพัฒนาแนวความคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม มีตัวแปรเหตุ คือ นิเวศวิทยา การยอมรับสิ่งใหม่ การแพร่กระจายทางวัฒนธรรม ลักษณะ บุคลิกภาพของปัจเจกบุคคล การสื่อสารมวลชน และการสาธารณสุขไปรษณีย์ขั้นพื้นฐาน ตัวแปรตาม ได้แก่ อัตราการเปลี่ยนแปลง การพัฒนาคุณภาพชีวิต และการเปลี่ยนไปสู่ ความทันสมัย

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

ผดุง อารยะวิญญู และคนอื่น ๆ (2528 : 101) ได้ศึกษาเรื่อง ปัญหาการบริหาร การพัฒนาชนบทของรัฐบาล ผลการศึกษาพบว่า ระดับการศึกษาของผู้นำท้องถิ่นเป็นปัจจัย ที่มีผลต่อความสำเร็จในการพัฒนาชนบท

พลศักดิ์ จิรไกรศิริ (2533 : 160) ได้ศึกษาเรื่อง วัฒนธรรมพื้นบ้านการพัฒนาชนบท อิสลาม ผลการศึกษาพบว่า สภาพทั่วไปของวิถีชีวิตของชาวอิสลามนั้น มีความสัมพันธ์กับ สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติที่ตนอาศัยอยู่อย่างใกล้ชิด ไม่ว่าจะเป็น ดิน น้ำ ป่าไม้ และ การประกอบอาชีพเพื่อการดำรงชีวิต และการพัฒนาประเทศจะได้ผลนั้นน่าจะคำนึงถึง พื้นฐานของลักษณะการดำรงชีวิตแบบดั้งเดิมของชาวบ้านหรือวัฒนธรรมของชาวชนบทด้วย เพราะวัฒนธรรมพื้นบ้านเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างท้องถิ่นกับเมืองที่มีระยะทางเป็น ปัจจัยต่อการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม นอกจากนั้นความแตกต่างของวัฒนธรรมของแต่ละ ท้องถิ่นจะมีส่วนช่วยในการสนับสนุน หรือขัดขวางการพัฒนาได้

เสรี พงษ์ภิญโญ (2534 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมในหมู่บ้านกำลังพัฒนาบ้านหนองเต่า ตำบล โคกศรี อำเภอมือง จังหวัดขอนแก่น ผลการศึกษาพบว่า ลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงจากการผลิตเพื่อยังชีพมาเป็นการผลิตเพื่อขายมากขึ้น ผลผลิตเพิ่มมากขึ้น การติดต่อซื้อขายระหว่างหมู่บ้านกับเมืองมีมากขึ้น ผลผลิตที่มาจากความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมาสู่หมู่บ้านมากขึ้น ด้วยอิทธิพลของการติดต่อสื่อสาร และการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม ทำให้ค่านิยมของสังคมเมืองได้เข้ามาครอบงำวิถีชีวิตแบบพื้นบ้าน และก่อให้เกิดอาชีพเสริมขึ้นใหม่หลายอย่างในหมู่บ้าน ลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในระบบเครือญาติซึ่งในอดีตมีการพึ่งพากันมากได้ค่อย ๆ เปลี่ยนเป็นพึ่งพากันน้อยลง ในปัจจุบันความสัมพันธ์ในครอบครัว การยึดมั่นในประเพณีและความเชื่อเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม แต่ชาวบ้านยังคงปฏิบัติและยึดมั่นในกิจกรรมด้านพระพุทธศาสนา โดยมีวัดเป็นสถาบันหลักในการยึดเหนี่ยวจิตใจ การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมของสังคมเมืองและการสื่อสารมวลชน ทำให้ชาวบ้านรับเอา “ความทันสมัย” รวมไปถึงพฤติกรรมกรการรักษาพยาบาล ค่านิยมการบริโภคสิ่งอำนวยความสะดวกและการบันเทิงแบบสังคมเมือง นอกจากนี้ ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคม และวัฒนธรรมในหมู่บ้าน คือ ปัจจัยภายนอกได้แก่ ถนน ไฟฟ้า คลองส่งน้ำชลประทาน และปัจจัยภายในได้แก่ ทรัพยากรน้ำ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำชุมชน และการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, วิยุทธ จำรัสพันธ์ และคุณฉวี อายุวัฒน์ (2535 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง การเปลี่ยนแปลงบทบาทด้านการประกอบอาชีพของชาวนชนบทอีสาน ผลการศึกษาพบว่า สภาพทั่วไปและการเปลี่ยนแปลงของชุมชน ลักษณะปัจจัยและผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงบทบาทด้านการประกอบอาชีพของชาวนชนบทอีสานในชุมชนชาติพันธุ์ต่าง ๆ คือ ชุมชนบ้านไทยลาว ชุมชนบ้าน ไทยโคราช ชุมชนบ้าน ไทยข่า ชุมชนบ้าน ไทยเขมร และชุมชนบ้าน ไทย โย้ย ว่ามีลักษณะเป็นครอบครัวขยายชั่วคราว ลูกสะใภ้อยู่กับครอบครัวฝ่ายชาย สถาบันทางเศรษฐกิจ สถาบันการเมืองและสถาบันการพักผ่อนหย่อนใจได้เปลี่ยนแปลงกว่าสถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษาและสถาบันศาสนา อาชีพที่ไม่ใช่เกษตร

มีอยู่บ้าง บทบาทของผู้ชายยังมีมากกว่าของหญิง แผนการพัฒนาประเทศทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านการประกอบอาชีพปานกลาง การจ้างแรงงานมีแนวโน้มมากขึ้น การเข้าร่วมแรงงานของผู้สูงอายุและเด็กที่มีอายุต่ำกว่า 11 ปีมีมากขึ้น แนวโน้มการประกอบอาชีพอื่นมีปานกลาง ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว คือ ปัจจัยสาธารณสุข โภคภัณฑ์พื้นฐาน การแพร่กระจายทางวัฒนธรรม การสื่อสารมวลชน การพัฒนาของรัฐ การเปลี่ยนแปลงนิเวศวิทยา บุคลิกภาพ และประสบการณ์การทำงาน ต่างกัน ส่วนผลกระทบที่สำคัญ คือ ปัญหาที่ต้องทำงานมากขึ้น จนกระทั่งไม่มีความสัมพันธ์กับสมาชิกในครอบครัวและชาวบ้าน

อเนก นิคมภักดี (2537 : 86-91) ได้ศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่ทำให้ครอบครัวในนิคมสร้างตนเอง อำเภอ โพนพิสัย จังหวัดหนองคาย มีเศรษฐกิจแตกต่างกัน โดยตั้งสมมติฐานว่า ปัจจัยที่ทำให้เศรษฐกิจของครอบครัวในนิคมสร้างตนเองแตกต่างกัน มี 8 อย่าง คือ ปัจจัยทางธรรมชาติ ลักษณะครอบครัว ลักษณะของหัวหน้าครอบครัว การใช้แรงงาน เวลาในการทำงาน การนำวิทยาการสมัยใหม่มาใช้ในการเกษตร การเข้าร่วมกลุ่มในการดำเนินการเกษตร และความเชื่อ จากผลการศึกษา สรุปได้ดังนี้

1. ปัจจัยทางธรรมชาติ ลักษณะการทำการเกษตรของครอบครัวที่มีฐานะดีและครอบครัวที่มีฐานะต่ำ ไม่มีผลต่อเศรษฐกิจ เพราะพื้นที่ทำการเกษตรอยู่ในพื้นที่เดียวกัน จึงมีความแตกต่างกันไม่มาก ความแตกต่างที่ได้จากการศึกษาคือ การนำเอาวิทยาการสมัยใหม่เข้ามาช่วยในการเกษตร เพื่อให้เหมาะสมกับลักษณะภูมิประเทศ ซึ่งจะช่วยให้เพิ่มผลผลิต
2. ลักษณะครอบครัว ครอบครัวที่ยากจนมีสมาชิกในครอบครัวมากกว่าครอบครัวที่มีฐานะดี แต่มีงานน้อยกว่า ไม่รู้จักแบ่งงานที่เหลือไปทำงานที่อื่น ทำให้รายได้และรายจ่ายของครอบครัวไม่สมดุลกัน
3. ลักษณะของหัวหน้าครอบครัว หัวหน้าครอบครัวที่มีฐานะดีจะมีการศึกษาสูงกว่า และจะมีการรับข่าวสารจากสื่อมวลชนอยู่เสมอ
4. การใช้แรงงาน ครอบครัวที่มีฐานะดี รู้จักแบ่งแรงงานในการทำงานให้เหมาะสมกับงาน ได้ดีกว่า และเพิ่มงานให้กับแรงงานที่มีอยู่

5. เวลาในการทำงาน ครอบครัวที่มีฐานะดีได้ใช้เวลาทำงานในการเกษตร และงานที่นอกเหนือจากงานเกษตรมากกว่าครอบครัวที่มีฐานะต่ำ
6. การนำวิทยาการสมัยใหม่มาใช้ในการเกษตร ครอบครัวที่มีฐานะดี จะนำวิทยาการสมัยใหม่มาใช้ในการเกษตรมากกว่าครอบครัวที่มีฐานะต่ำ
7. การเข้าร่วมกลุ่มในการดำเนินการเกษตร มีมากในครอบครัวที่มีฐานะดี
8. ความเชื่อ ครอบครัวที่มีฐานะต่ำจะมีความเชื่อแบบดั้งเดิม ไม่มีความกระตือรือร้นในการทำงาน มีความเชื่อว่าพระหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นผู้ลิขิตชีวิต ปล่อยให้ชีวิตขึ้นอยู่กับดวงชะตา มีการบนบานสิ่งศักดิ์สิทธิ์ นิยมการจัดงานให้ใหญ่โตเพื่อจะได้รับการยอมรับการยกย่องจากผู้อื่น นิยมการมีบุตรมาก และไม่มีการวางแผนครอบครัว

วิระพล ชัยมะดัน (2538 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมของชาวบ้านหนองหว้า ตำบลชื่นชม อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม ผลการศึกษา พบว่า ลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจเปลี่ยนจากการผลิตแบบยังชีพ มาเป็นการผลิตเพื่อขาย มีการใช้ประโยชน์จากที่ดินให้เกิดประโยชน์สูงสุด เนื่องจากการนำวิธีการผลิตที่มีคุณภาพ โดยการกู้ยืมเงินจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร มาลงทุนซื้อเครื่องมือทางการเกษตรที่มีคุณภาพ เพื่อเพิ่มผลผลิตของตนเอง และนำเทคโนโลยีมาใช้ โดยการนำสปริงเกอร์เข้ามาช่วยรดน้ำอย่างทั่วถึง ส่วนวิถีชีวิตของชาวบ้านผูกพันอยู่กับภาวะตลาดในเรื่องการซื้อขายผลผลิตทางการเกษตร มีถนนลาดยางเข้าสู่หมู่บ้าน และได้รับข่าวสารง่ายขึ้นจากสื่อทางโทรทัศน์ วิทยุ หนังสือพิมพ์ และส่งข่าวสารทางโทรศัพท์ สารธารณะได้ง่ายกว่าเดิม มีรายได้จากการประกอบอาชีพเสริม สามารถหาเครื่องอำนวยความสะดวก ค่ารักษาพยาบาล ค่าใช้จ่ายเพื่อการศึกษาของบุตรหลาน และเพื่อการทำบุญ ได้มากขึ้น

พงษ์จันทร์ อรุณกมล (2541 : 113-120) ได้ศึกษาเรื่อง วิธีการดำเนินชีวิตของชาวไทยโซ้ย บ้านอากาศ ตำบลอากาศ อำเภออากาศอำนวย จังหวัดสกลนคร ผลการศึกษา พบว่า การเปลี่ยนแปลงวิธีการดำเนินชีวิตของชาวไทยโซ้ยมีทั้งปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายใน ปัจจัยภายนอก ได้แก่ ถนน ไฟฟ้า และรูปแบบการปกครองท้องถิ่น มีการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้าในชุมชน ทำให้ชาวบ้านเลือกประกอบอาชีพได้อย่างเหมาะสม

มีสิ่งอำนวยความสะดวกมากขึ้น ทำให้วิถีชีวิตที่เรียบง่ายเปลี่ยนแปลงไป ปัจจัยภายใน ได้แก่ จำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้น สภาพการตั้งบ้านเรือนแออัดมากขึ้น การอพยพเคลื่อนย้ายและการตั้งถิ่นฐานออกนอกชุมชนมีมากขึ้น

โกเมท บุญไชย (2542 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง พัฒนาการชุมชนริมฝั่งแม่น้ำชี ศึกษากรณี บ้านท่าไคร้ อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีการดำเนินชีวิตของชุมชน ได้แก่ ปัจจัยภายนอก เกิดจากหน่วยงานของรัฐในการสร้างสิ่งสาธารณูปโภค เช่น ถนน ไฟฟ้า การส่งเสริมและพัฒนาอาชีพ การสร้างคลองส่งน้ำ การพัฒนาด้านการเกษตร ทำให้ชาวบ้านท่าไคร้มีการเปลี่ยนแปลงวิถีการดำเนินชีวิตที่ดีขึ้น และปัจจัยภายใน เกิดจากบุคลิกลักษณะของผู้นำหมู่บ้าน ที่มีบทบาทในการพัฒนาหมู่บ้าน และความร่วมมือของชาวบ้านในการรวมกลุ่มเพื่อพัฒนาหมู่บ้าน

สรุปจากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ ที่กล่าวมาข้างต้น แสดงให้เห็นว่า ในการพัฒนาชุมชนนั้น มีปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อพัฒนาหลายด้าน เช่น ผู้นำ ทรัพยากร และสิ่งแวดล้อม การมีส่วนร่วมของประชาชน ตลอดจนการใช้ทฤษฎีต่าง ๆ มาปรับประยุกต์ใช้การพัฒนา ทำให้การพัฒนาเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน ผลของการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องผู้วิจัยได้ นำมาเป็นความรู้พื้นฐาน และช่วยในการกำหนดกรอบแนวคิดในการศึกษาหมู่บ้านหนองโก ตำบลหนองโก อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม และการวิจัยครั้งนี้